

ΜΑΡΙΝΟΣ ΣΑΡΗΓΙΑΝΝΗΣ

Συμβολή στην ιστορία του σιναϊτικού μετοχίου του Αγίου Ματθαίου στο Ηράκλειο

Η ΙΣΤΟΡΙΑ του σιναϊτικού μετοχίου του Αγίου Ματθαίου στο Ηράκλειο είναι αρκετά γνωστή, καθώς η παρουσία των μοναχών του Σινά στην Κρήτη έπαιξε σημαντικό ρόλο στην εκκλησιαστική (και όχι μόνο) ιστορία του νησιού και ιδιαίτερα κατά την οθωμανική περίοδο. Ωστόσο όσοι μελετητές έχουν ασχοληθεί στο παρελθόν με το θέμα, με την εξαίρεση του Ν. Σταυρινίδη, χρησιμοποίησαν κατά κύριο λόγο αποκλειστικά ελληνικές πηγές, με συνέπεια διάφορες πλευρές του ζητήματος να έχουν μείνει ανεξερεύνητες. Η μελέτη του οθωμανικού αρχείου του μετοχίου, σε συνδυασμό με άλλα οθωμανικά έγγραφα που έχουν ήδη δημοσιευθεί, μπορεί να φωτίσει περαιτέρω σημαντικές πτυχές της σιναϊτικής παρουσίας στην Κρήτη και να θέσει νέα ερωτήματα για την έρευνα.

Το οθωμανικό αρχείο του Σιναϊτικού Μετοχίου στο Ηράκλειο σώζεται στο κτήριο του Μετοχίου, το οποίο βρίσκεται δίπλα στο ναό του Αγίου Ματθαίου.¹ Περιλαμβάνει 36 έγγραφα, το παλαιό-

¹ Τα έγγραφα του αρχείου φωτογραφήθηκαν σε αποστολή του Ινστιτούτου Μεσογειακών Σπουδών/Ι.Τ.Ε. από τον γράφοντα και τον κ. Γιάννη Σπυρόπουλο, μεταπτυχιακό φοιτητή του Πανεπιστημίου Κρήτης και του Προγράμματος Τουρκικών Σπουδών του Ινστιτούτου Μεσογειακών Σπουδών, στις 30 Οκτωβρίου 2007. Σε μια πρώτη, ενημερωτικού χαρακτήρα, επίσκεψη, τα μέλη

τερο χρονολογημένο από τα οποία φέρει ημερομηνία 1573, ενώ το νεότερο 1849. Συνολικά, 6 έγγραφα χρονολογούνται από το 17^ο αιώνα, 13 από το 18^ο και 12 από το 19^ο. Τέσσερα έγγραφα είναι αχρονολόγητα. Από την άποψη του είδους των εγγράφων, υπάρχουν τρία αντίγραφα του *αχτναμέ* με τα προνόμια της μονής του Όρους Σινά, τέσσερα *φιρμάνια* (σουλτανικά διατάγματα), τέσσερα αντίγραφα *φιρμανιών*, τρεις *μουλκναμέδες* (τίτλοι πλήρους ιδιοκτησίας), ένα σουλτανικό *μπεράτι* (παραχωρητήριο έγγραφο), επτά *χοτζέτια* (ιεροδικαστικά έγγραφα), τέσσερα *αρζουχάλ* (αιτήσεις), μαζί με τις αντίστοιχες γνωμοδοτήσεις ή αποφάσεις (*ιλάμ*) γραμμένες στα περιθώριά τους, μία τέτοια γνωμάτευση και απόφαση (*ιλάμ*), δύο πανομοιότυπες αποφάσεις του νομαρχιακού συμβουλίου του Χάνδακα (Ηρακλείου), ένα αντίγραφο καταστίχου (*σουρέτ-ι ντεφτέρ*) του ντεφτερντάρη Κρήτης, μία αναφορά του καδή (*μουρασελέ*), μία επιστολή μεταξύ αξιωματούχων των γενιτσάρων της Κρήτης, τέλος

του Ινστιτούτου κκ. Ε. Α. Ζαχαριάδου και Β. Δημητριάδης, σε συνεργασία με την ΙΓ' Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων Κρήτης και τον τότε επιμελητή αρχαιοτήτων κ. Δ. Καλομοιράκη, είχαν αριθμήσει και αποδελτιώσει τα έγγραφα του αρχείου. Χρησιμοποιούμε τη νέα αυτή αρίθμηση, παραθέτοντας και την παλαιά, όπου υπήρχε. Το 1997 είχε γίνει κεφαλαιώδης καταγραφή και του ελληνικού αρχείου από τους Α. Μαρμαρέλη και Εμμ. Δρακάκη (πρβ. Δρακάκης – Μαρμαρέλη [2009]). Ευχαριστώ και από εδώ τους μοναχούς του μετοχίου και ιδιαίτερα τον π. Σοφρώνιο, του σιναϊτικού μετοχίου της Αγίας Τριάδας στα Χανιά, για την πολύτιμη βοήθειά τους. Ο κ. Σπυρόπουλος, εκπόνησε, με την επίβλεψη του γράφοντος, τις μεταγραφές και τις περιλήψεις των οθωμανικών εγγράφων του μετοχίου. Τον ευχαριστώ και από εδώ, όπως και τον επίσης μεταπτυχιακό φοιτητή του ίδιου Προγράμματος κ. Νεκτάριο Νικολακάκη για τις χρήσιμες συζητήσεις μαζί του. Μια πρώτη μορφή του παρόντος δημοσιεύτηκε με τίτλο «Το οθωμανικό αρχείο του σιναϊτικού μετοχίου του Αγίου Ματθαίου στο Ηράκλειο Κρήτης (1573-1849)», στο Συλλογικό χ.χ. [2009]: 71-98· κάποια συμπεράσματα επίσης, με έμφαση στη λειτουργία του ιεροδικείου, ανακοινώθηκαν στο 18^ο Διεθνές Συμπόσιο του International Committee of Pre-Ottoman and Ottoman Studies (CIEPO) (Ζάγκρεμπ, 25-30.8.2008) και συμπεριλήφθηκαν στην ηλεκτρονική δημοσίευση «Le fonds ottoman du *metochion* sinaïtique à Candie», *Documents de travail du CETOBAC* No 1 (Janvier 2010): Les archives de l'insularité ottomane, sous la direction de Nicolas Vatin et Gilles Veinstein (<http://cetobac.ehess.fr/docannexe.php?id=390>), 28-32. Ευχαριστώ ιδιαίτερα τον κ. Καλομοιράκη, που μου έδωσε την ευκαιρία να ασχοληθώ με το σημαντικό αυτό αρχείο.

τέσσερα έγγραφα ιδιωτικού χαρακτήρα (*βαράκ, βεσικά, τεμεσούκ*), συχνά υπογεγραμμένα από οθωμανούς αξιωματούχους. Τα περισσότερα έγγραφα φέρουν στο νώτο ελληνικές σημειώσεις, είτε συγκαρινές είτε μεταγενέστερες (όπως φαίνεται από τη γραφή), σχετικές με το περιεχόμενό τους, ορισμένες από τις οποίες είναι εσφαλμένες. Ένα από τα σημειώματα αυτά είναι ασκήσεις γραφής του λατινικού αλφαβήτου, ενώ ένα έγγραφο φέρει σημείωμα στα εβραϊκά.² Μαζί με τα οθωμανικά φυλάσσονται και δέκα ελληνικά έγγραφα, συγχωρητικά γράμματα, πατριαρχικά σιγίλλια, επιστολές, ιδιωτικά συμφωνητικά και άλλα, από τα οποία ορισμένα έχουν ήδη δημοσιευθεί και συμπληρώνουν την εικόνα της ιστορίας των Σιναϊτών, κυρίως όσον αφορά τις σχέσεις τους με την μητρόπολη της Κρήτης.³

Αν και μικρό σχετικά με άλλα μοναστηριακά αρχεία του ελληνικού χώρου, το αρχείο του Μετοχίου περιέχει αρκετά σημαντικά έγγραφα, τόσο για την ιστορία της ίδιας της μονής όσο και για την ιστορία της Κρήτης.⁴ Πρέπει εξαρχής να τονίσουμε, ωστόσο, ότι ένα σημαντικό πρόβλημα που εγείρει η μελέτη του αρχείου είναι η αποσπασματικότητά του. Πράγματι, ο αριθμός των εγγράφων που περιέχει είναι εντυπωσιακά μικρός σε σχέση με τα αρχεία άλλων μοναστηριών, έστω και αν συνυπολογίσουμε την μικρή σχετικά χρονική διάρκεια της ζωής του μετοχίου. Θα πρέπει να υποθέσει κανείς ότι μεγάλο μέρος του αρχείου χάθηκε ή καταστράφηκε στο πέρασμα των αιώνων. Εξάλλου, οι κώδικες του ιεροδικείου Χάνδακα (Ηρακλείου) περιέχουν πολλές καταχωρήσεις που συμπληρώνουν το αρχείο του Μετοχίου και κανονικά θα έπρεπε να συμπεριλαμβάνονται σε αυτό. Προξενεί εντύπωση ωστόσο το γεγονός ότι καμία από τις καταχωρήσεις αυτές δεν υπάρχει στο αρχείο, και ακόμα περισσό-

2 Οθωμανικό αρχείο Αγίου Ματθαίου, έγγρ. 6β (παλαιά αρίθμηση)/10 (νέα αρίθμηση) και 7 (παλαιά αρίθμηση)/14 (νέα αρίθμηση) αντίστοιχα· βλ. και σημ. 40. Η εβραϊκή σημείωση, γραμμένη από δύο διαφορετικά χέρια, διαβάζεται «χοτζέτι della casa». Ευχαριστώ και από εδώ τον κ. Γιακώβ Σιμπή για την ανάγνωση.

3 Ελλ. έγγρ. 4, 5, 8· πρβ. Δρακάκης – Μαρμαρέλη [2009].

4 Για παραδείγματα της χρήσης του αρχείου όσον αφορά τη λειτουργία του ιεροδικείου του Χάνδακα (Ηρακλείου), βλ. Βαρούχα – Χαιρέτη – Σαρηγιάννης 2008: 23 και 37.

τερο ότι κανένα από τα λυτά έγγραφα του αρχείου δεν φαίνεται να έχει καταγραφεί στους ιεροδικαστικούς κώδικες. Μια πρώτη ερμηνεία θα υπέθετε ότι οι μοναχοί κρατούσαν λυτά αντίγραφα για όσα έγγραφα εξέδιδε όχι ο καδής του Χάνδακα αλλά κάποιος ναΐπης (αναπληρωτής καδής), ίσως γιατί τα υπόλοιπα ήταν εύκολα προσβάσιμα χάρη στους ιεροδικαστικούς κώδικες, ή ίσως πάλι επειδή δεν εμπιστευόνταν τόσο τους ναΐπηδες και τα κατάστιχά τους (αν αυτά υπήρχαν). Ωστόσο, η εξήγηση αυτή αγνοεί το γεγονός ότι όχι μόνο ιεροδικαστικά έγγραφα, αλλά και σουλτανικές διαταγές (φιρμάνια), απευθυνόμενα στον καδή ή τον διοικητή του Χάνδακα, απουσιάζουν από τους κώδικες του ιεροδικείου, οι οποίοι κανονικά καταγράφουν όλα τα εισερχόμενα έγγραφα. Η πιθανότητα τα φιρμάνια του αρχείου να είναι πλαστά δεν φαίνεται να επιβεβαιώνεται από τη μελέτη τους. Θα μπορούσε επίσης κανείς να υποθέσει πως ο καδής αντέγραφε στους κώδικες μόνον όσα έγγραφα δεν αποδίδονταν στους διαδίκους ή γενικότερα τους ενδιαφερόμενους. Η συζήτηση αυτή, που αφορά γενικότερα προβλήματα της λειτουργίας των ιεροδικείων στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, απαιτεί ευρύτερη μελέτη του συνόλου των κωδίκων του Χάνδακα, καθώς και ενδεχομένως άλλων ιδιωτικών αρχείων της Κρήτης.⁵ Εκτός από το Τουρκικό Αρχείο Ηρακλείου, το σώμα των εγγράφων που σχετίζονται με το μετόχι του Αγίου Ματθαίου συμπληρώνεται και από το οθωμανικό αρχείο της Αγίας Αικατερίνης στο Όρος Σινά.⁶

5 Πρβ. και Gradeva 2008: 196-97. Ως γνωστόν, οι μεταφράσεις του Σταυρινίδη (Σταυρινίδης 1975-1985) είναι επιλεκτικές, αν και οπωσδήποτε περιλαμβάνουν τα περισσότερα έγγραφα που σχετίζονται με την εκκλησιαστική ιστορία της Κρήτης (ενδεικτικά, οι πλήρεις μεταφράσεις του τρίτου και του πέμπτου κώδικα του ιεροδικείου δεν απέφεραν περισσότερα έγγραφα σχετικά με τον Άγιο Ματθαίο από όσα ήταν ήδη γνωστά από το Σταυρινίδη: Καραντζίκου - Φωτεινού 2003· Βαρούχα - Χαιρέτη - Σαρηγιάννης 2008)· από την άλλη, σταματούν το έτος 1765.

6 Schwarz 1970. Για το οθωμανικό αρχείο του Όρους Σινά βλ. και Kamil 1970 και ιδίως σελ. 203-13 (και 162-202 για τα αραβικά έγγραφα, μεγάλο μέρος των οποίων εκδόθηκε κατά την οθωμανική περίοδο).

I. Το πρόβλημα της ίδρυσης του μετοχίου

Κατά τη γνωστή παράδοση, το μετόχι του Αγίου Ματθαίου ιδρύθηκε λίγο μετά την παράδοση του Χάνδακα το τέλος Σεπτεμβρίου 1669. Η επικρατέστερη ελληνική παράδοση βασίζεται κυρίως στο έμμετρο χρονικό του ιερέα Παύλου Κλαδόπουλου, γραμμένο το 1736 ή λίγο μετά, αλλά και σε άλλες πηγές της ίδιας εποχής.⁷ Σύμφωνα με αυτήν, ο Παναγιώτης Νικουσίος, ο περίφημος φαναριώτης διερμηνέας του μεγάλου βεζίρη Κιοπρουλού Φαζίλ Αχμέτ Πασά, ο οποίος έπαιξε σημαντικό ρόλο στις διαπραγματεύσεις με τους βενετούς υπερασπιστές του Χάνδακα,⁸ ζήτησε από τον βεζίρη την εκκλησία του Αγίου Ματθαίου, τη μόνη που δεν είχε μετατραπεί σε τζαμί,⁹ και σκόπευε να την παραχωρήσει στην Εκκλησία της Κρήτης. Ωστόσο, επειδή ήρθε για αδιευκρίνιστο λόγο σε προστριβές με τον μητροπολίτη Νεόφυτο Πατελάρο, προτίμησε να αφιερώσει το ναό στους σιναΐτες μοναχούς, οι οποίοι πριν από την παράδοση του Χάνδακα κατείχαν την εκκλησία της Αγίας Αικατερίνης.¹⁰ Ο Νικόλαος Σταυρινίδης, ο οποίος είχε

7 Βλ. σχετικά Τωμαδάκης 1974: 77-99 και ειδικότερα 78-79 κ.α.· Άμαντος 1953: 58. Η «απόδοση» (και όχι πώληση) της εκκλησίας στο Νικουσίο επαναλαμβάνεται και από τον Α. Κομνηνό-Υψηλάντη 1972: 163 (*οι Τούρκοι... έκαμαν όλας τας εκκλησίας τζαμιά, δόντες μίαν μόνην τω Παναγιώτη, ήν τινα αφωσιώσατο τοις Σιναΐταις*). Το ίδιο αναφέρεται σε μια βιογραφία του Νικουσίου (που εδώ ονομάζεται Μαμωνάς) η οποία συνοδεύει την περιγραφή μιας συνομιλίας του με τον Βανή Εφέντη: Σακελλίων 1889: 241 (*εζήτησε παρά του βασιλικού επιτρόπου και τον περικαλλή ναόν του αγίου Αποστόλου Ματθαίου, και λαβών αυτόν τον αφιέρωσεν εις το Σινά Όρος, ποιήσας αυτόν και σταυροπήγιον, ώστε μηκέτι είναι υπό την εξουσίαν του αρχιερέως*).

8 Για τον Νικουσίο βλ. Zervos 1992· Hering 1994· Janos 2005/6.

9 Ο ναός του Αγίου Ματθαίου χτίστηκε το 1600, σύμφωνα με εντοιχισμένη επιγραφή, και αποτελούσε ιδιωτική εκκλησία (Άγιος Ματθαίος του Μαρκοφεουτέου)· βλ. και Gerola 1905-32, τ. II, 173 και τ. IV, 399· για την παραπομπή ευχαριστώ και από εδώ τις κκ. Όλγα Γκράτζιου και Μαρία Βακονδίου. Για το ναό βλ. και Βολανάκης [2009].

10 Το μετόχι της Αγίας Αικατερίνης στην πόλη, η οποία φέρεται να λειτουργούσε ως σχολή (Φραγκούλη 1981, Lassithiotakis 2006· πρβ. και Παντελάκης 1938).

μελετήσει το οθωμανικό αρχείο του Αγίου Ματθαίου, επεσήμανε ότι σύμφωνα με τα οθωμανικά έγγραφα ο ναός δεν είχε παραχωρηθεί στο Νικούσιο, αλλά αγοράστηκε από αυτόν.¹¹ Πράγματι, στο αρχείο σώζονται δύο *μουλκναμέδες* (τίτλοι ιδιοκτησίας), ο ένας από τους οποίους σε δύο αντίγραφα, με ημερομηνίες 17 Ραμαζάν 1080 [8 Φεβρουαρίου 1670] και 2 Σεβάλ 1080 [23 Φεβρουαρίου 1670].¹² Σύμφωνα με τα έγγραφα αυτά, τα οποία εκδόθηκαν στο κάστρο του Χάνδακα από το μεγάλο βεζίρη, ο Νικούσιος (αναφέρεται ως «διερμηνέας Παναγιώτης», *Panayot terciüman*) αγόρασε σε πλειστηριασμό από το κράτος: με το πρώτο έγγραφο το σπίτι του Μιχάλη Ισφάκου (;), που περιλαμβάνει κήπο με δέντρα, δύο δεξαμενές, δύο πηγάδια, ένα ανώγειο και πέντε ισόγεια δωμάτια, μία αποθήκη, ένα φούρνο και μία σκευοθήκη, διαστάσεων 52 x 50 πήχων, το οποίο συνορεύει με σπίτι του Πρωτοκορίτη (;) και δημόσιο δρόμο, για 200 ασλάνια γρόσια ή 20.000 άσπρα· με το δεύτερο έγγραφο, (α) τα προσαρτήματα (*tetimmât*) του μοναστηριού του Αγίου Ματθαίου, δηλαδή δεκατρία ισόγεια και ένα ανώγειο δωμάτιο, μία σκευοθήκη, ένα φούρνο, τρία ερειπωμένα ισόγεια δωμάτια, τρία πηγάδια, κήπο με δέντρα, διαστάσεων 64 x 20 πήχων, που συνορεύουν με κτήμα του Αυγουστή, κήπο του Βαρσάμη και δημόσιο δρόμο, για 640 ασλάνια γρόσια, καθώς και (β) το σπίτι του Αυγουστή Πρωτοκορίτη (;), που περιλάμβανε δύο ισόγεια δωμάτια, ένα ερειπωμένο δωμάτιο, ένα πηγάδι και σιδερένιο παράθυρο, διαστάσεων 24 x 18 πήχων, το οποίο συνορεύει με το σπίτι του Μιχάλη Ισφάκου (;) και δημόσιο δρόμο, για 60 ασλάνια γρόσια, συνολικά 700 γρόσια ή 70.000 άσπρα.

11 Σταυρινίδης 1971: 186. Σιγίλλιο του Πατριάρχη Διονύσιου Δ', του 1672, αναφέρει ότι ο Νικούσιος «χρήμασιν ιδίοις εξωνήσατο» την εκκλησία (Τωμαδάκης 1974: 514).

12 Έγγρ. 1α/2, 9α/3 και 3/4 αντίστοιχα. Το έγγρ. 9α/3, μάλιστα, φέρει επικύρωση του Αμπντουλλάχ, καδή (ιεροδίκη) του Χάνδακα· πρέπει να πρόκειται για τον καδή των Χανίων, ο οποίος σύμφωνα με τον περιηγητή Εβλιγιά Τσελεμπή, παρόντα στην κατάκτηση, τοποθετήθηκε στο ιεροδικείο του Χάνδακα μέχρι την άφιξη του πρώτου διορισμένου κανονικά καδή της πόλης, του Τσαούζαντέ Μουσταφά Εφέντη. Βλ. σχετικά Βαρούχα – Χαιρέτη – Σαρηγιάννης 2008: 23. Για παρόμοιους *μουλκναμέδες* του Χάνδακα της ίδιας περιόδου πρβ. Ivaņona 2008: 293.

Η αγοραπωλησία του δευτέρου εγγράφου έγινε στις 26 Ρετζέπ 1080 [20 Δεκεμβρίου 1669].¹³

Οι αγοραπωλησίες αυτές επιβεβαιώνονται σε μια οθωμανική απογραφή των ακινήτων του Χάνδακα, που συντάχθηκε αμέσως μετά την κατάκτηση και κατέγραφε κατόπιν τους αγοραστές των κτηρίων.¹⁴ Μια σημαντική επιπλέον πληροφορία αφορά το καθαυτό μοναστήρι (το ακίνητο που περιγράφεται στον μουλκναμέ ως «προσαρτήματα» του μοναστηριού): στο κατάστιχο καταγράφεται ως μοναστήρι του Αγίου Ματθαίου και περιλαμβάνει, πέρα από τα δωμάτια και τον κήπο που περιγράφηκαν παραπάνω, μία εκκλησία· στη σημείωση για τον πλειστηριασμό, ωστόσο, δηλώνεται ρητά ότι η αγοραπωλησία δεν συμπεριέλαβε την εκκλησία (*gayr ez kilise*). Το τι συνέβη με το κτήριο του ναού δεν είναι σαφές. Ίσως θα μπορούσαμε να πιστέψουμε την ελληνική παράδοση και να δεχθούμε ότι η ίδια η εκκλησία όντως παραχωρήθηκε από το μεγάλο βεζίρη στο Νικούσιο, ο οποίος κατόπιν αγόρασε τα γύρω ακίνητα και στη συνέχεια αφιέρωσε το σύνολο του συγκροτήματος στους Σιναΐτες. Παρόλα αυτά, η απουσία καταγραφής της ιδιοκτησίας της εκκλησίας στο κατάστιχο, αλλά και οποιουδήποτε σχετικού εγγράφου στο αρχείο του Αγίου Ματθαίου δημιουργεί ερωτηματικά.

Το πότε ακριβώς έγινε η αφιέρωση δεν μπορεί ωστόσο να απαντηθεί με ακρίβεια. Σύμφωνα με χειρόγραφους καταλόγους,

13 Ας σημειωθεί ότι ο Ν. Σταυρινίδης περιγράφει έναν *μουλκναμέ* που σώζεται «εις το πολύτιμον, πλην ανερεύνητον Αρχείον του Σιναΐτικού Μετοχίου του Αγίου Ματθαίου», τον χρονολογεί όμως στις 9 Δεκεμβρίου 1669 (Σταυρινίδης 1971). Από τα παραπάνω έγγραφα, το 3/4 φέρει ιδιόχειρες σημειώσεις του Σταυρινίδη, είδαμε όμως ότι έχει διαφορετική χρονολογία. Εσφαλμένα ο Τωμαδάκης ταυτίζει το έτος 1080 Εγίρας με το χριστιανικό 1680 (Τωμαδάκης 1960: 19: «ήτοι 11 όλα έτη μετά την άλωσιν της πρωτευούσης»).

14 Κωνσταντινούπολη, Οθωμανικό Αρχείο Πρωθυπουργίας (Başbakanlık Osmanlı Arşivi), Tapu Tahrir (TT) 798, σελ. 183· βλ. και Gülsoy 2004, xxiv και 251 σημ. 104· Κολοβός – Σαρηγιάννης 2008: 198 και 208-14). Ευχαριστώ και από εδώ τους Ηλία Κολοβό και Γιώργο Βίδρα για την πολύτιμη βοήθειά τους. Για ένα παρόμοιο κατάστιχο που αφορά την Τριπολιτσά μετά την επανάκτησή της από τους Οθωμανούς το 1715 βλ. Alexander 2005/06. Για τη διανομή των σπιτιών του ερειπωμένου Χάνδακα μετά την πτώση του πρβλ. Καραντζίκου – Φωτεινού 2003: 291-92 (αρ. 592).

στο Όρος Σινά σώζεται «πατριαρχικόν αφιερωτικόν γράμμα του μακαρίτου δραγομάνου Παναγιώτη κατά το ,αχοβ' [1672] δια τον εν τη Κρήτη άγιον Ματθαίον».¹⁵ Ωστόσο, οθωμανικό αφιερωτήριο έγγραφο (*βακφιγιέ, βακουφναμές*) δεν σώζεται ούτε στο αρχείο του Μετοχίου ούτε στους ιεροδικαστικούς κώδικες, παρότι θα περίμενε κανείς να έχει φυλαχθεί ως κόρη οφθαλμού.¹⁶ Επιπλέον, σε όσα οθωμανικά έγγραφα σώζονται για τον Άγιο Ματθαίο τη δεκαετία του 1670 η σύνδεση με το Σινά δεν αναφέρεται καθόλου, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δεν υπήρχε. Μόνο το 1695 ένα φερμάνι μιλά για την εκκλησία Αγία Καλιώ (*sic*, κατά την ανάγνωση του Σταυρινίδη), την οποία κατέχουν οι Σιναΐτες σύμφωνα με *χοτζέτι* και *μουλκναμέ*· όπως είδαμε, ο *μεν* *μουλκναμές* αφορά την ιδιοκτησία του Νικούσιου (και όχι του Σινά), ενώ το *χοτζέτι* που αναφέρεται δεν έχει σωθεί. Ένα έγγραφο εκδεδομένο λίγες μέρες αργότερα, εξάλλου, αναφέρει ότι η εκκλησία του Αγίου Ματθαίου αγοράστηκε από το Νικούσιο και αφιερώθηκε στο Σινά.¹⁷

II. Τα άλλα μετόχια των Σιναϊτών στην Κρήτη

Παρόμοια προβλήματα γεννιούνται σχετικά και με τα υπόλοιπα μετόχια του Όρους Σινά στο νησί. Εκτός από τον Άγιο Ματθαίο, άλλα τρία κρητικά μοναστήρια είναι γνωστά ως σιναϊτικά κατά την οθωμανική περίοδο: η Σπηλιώτισσα (Κοίμηση της Θεοτόκου) στον Άγιο Βασίλειο Πεδιάδας, οι Άγιοι Απόστολοι στο Ρίζο και η Αγία Τριάδα των Κήπων στις Μουρνιές Χανίων. Η ακριβής χρονική στιγμή που αποκτήθηκαν από τους Σιναΐτες, ωστόσο, αποτελεί άλλο ένα δυσεπίλυτο πρόβλημα. Κανένα από τα μοναστήρια δεν καταγράφεται στην (προβληματική από διάφορες απόψεις) οθωμανική

¹⁵ Άμαντος 1953: 95 (πρβ. στο ίδιο, 63).

¹⁶ Για τον όρο «βακούφι» σε χριστιανικά ιδρύματα, βλ. Fotiέ 1994· Alexander 1997· Λαΐου 2002: 149 κ.ε. Η αφιέρωση δεν γινόταν στο ίδιο το ίδρυμα, όπως συνέβαινε με τα μουσουλμανικά βακούφια, αλλά στους φτωχούς μοναχούς (*ruhban fukarasi*) και σε άλλους ταξιδιώτες και πένητες.

¹⁷ Σταυρινίδης 1975-1985, τ. Γ', 133 (αρ. 1346) και 92-94 (αρ. 1299) αντίστοιχα.

απογραφή του 1650.¹⁸ Η ύπαρξη της Σπηλιώτισσας ως μονής χρονολογείται τουλάχιστον από το 1663, σύμφωνα με ελληνικά έγγραφα που έχουν επικολληθεί σε ελληνικό κώδικα του αρχείου του Αγίου Ματθαίου.¹⁹ Στην οθωμανική απογραφή του 1670 μαζί με τη Σπηλιώτισσα αναφέρονται τα μοναστήρια Αγία Κυριακή στο χωριό Άγιος Βασίλειος και Αγ. Γεωργίου στο χωριό Βόνη, χωρίς καμία αναφορά στο Σινά· τα ονόματα των μοναχών που αναφέρονται είναι Νεόφυτος, Γεννάδιος, Μελέτιος και Γρηγόριος.²⁰ Ένα *χοτζέτι* της 28 Τζεμαζιουλέβελ 1083 [21 Σεπτεμβρίου 1672] αφορά δάνειο, το οποίο είχε συνάψει ο πατέρας του προαναφερθέντος Γεννάδιου προς μουσουλμάνο.²¹ Η Σπηλιώτισσα και η Αγία Κυριακή αναφέρονται σε διάφορα οθωμανικά έγγραφα χωρίς αναφορά στο Σινά, το δεύτερο μοναστήρι (ή μάλλον ναΐδριο) πουλήθηκε μάλιστα όντας ερειπωμένο πια το 1683.²² Στο αρχείο του Αγίου Ματθαίου σώζονται διάφορα έγγραφα που αφορούν τη Σπηλιώτισσα, το πρώτο όμως στο οποίο αυτή αναφέρεται ως σιναϊτική χρονολογείται μόλις το 1843, όταν το νομαρχιακό συμβούλιο του Χάνδακα και ο καδής της πόλης επιβεβαιώνουν τις φοροαπαλλαγές των τεσσάρων σιναϊτικών μετοχίων της Κρήτης.²³

Οι Άγιοι Απόστολοι, πάλι, καταγράφονται και αυτοί στην απογραφή του 1670 χωρίς αναφορά στο Σινά.²⁴ Την ίδια χρονιά,

18 ΤΤ 820, σελ. 63-64.

19 Δρακάκης – Μαρμαρέλη [2009]: 66.

20 ΤΤ 825, σελ. 179. Ο Γρηγόριος ίσως ταυτίζεται με τον Γρηγόριο γιο Νικολού, μοναχό της Αγίας Κυριακής, που εμφανίζεται σε έγγραφο του 1672: Σταυρινίδης 1975-1985, τ. Β', 78 (αρ. 641).

21 Έγγρ. 13 (πρβ. και Βαρούχα – Χαιρέτη – Σαρηγιάννης 2008: 37-38). Στην κατηγορία αυτή θα μπορούσαν να ενταχθούν και δύο έγγραφα του 1697, τα οποία σώζονται στα ιεροδικαστικά αρχεία του Χάνδακα, και αφορούν διεκδίκηση μισθών και αφιέρωσης στο μοναστήρι των Σιναϊτών από εξισλαμισμένο τέως Σιναΐτη: Σταυρινίδης 1975-1985, τ. Γ', σελ. 142-43 (αρ. 1358-59).

22 Σταυρινίδης 1975-1985, τ. Β', 78 (αρ. 641) και 215-16 (αρ. 806), τ. Δ', 350 (αρ. 2438). Πρακτικίδης 1983: 50. Ενδιαφέρον είναι ότι σύμφωνα με οθωμανικό έγγραφο, ο επίσκοπος Πεδιάδος (Χερρονήσου) Νεκτάριος ζούσε και πέθανε στο ίδιο μοναστήρι: Σταυρινίδης 1975-1985, τ. Δ', 342-43 (αρ. 2426-28).

23 Έγγρ. 12β/30 και 31, 7β/29 αντίστοιχα. Κατά τον Καλομοιράκη [2009]: 108-9, είναι πιθανό η Σπηλιώτισσα να έγινε σιναϊτικό μετόχι μετά την κατάκτηση της περιοχής από τους Οθωμανούς, πριν όμως την πτώση του Χάνδακα.

24 ΤΤ 822, σελ. 381.

ένα σουλτανικό μπεράτι με ημερομηνία 16 Τζεμαζιουλάχιρ 1081 [31 Οκτωβρίου 1670]²⁵ αφορά τη φορολογία των Αγίων Αποστόλων, οι οποίοι πλήρωναν κατ' αποκοπήν 5.000 άσπρα ετησίως· πάλι όμως οι Σιναΐτες δεν μνημονεύονται καθόλου. Σύμφωνα ωστόσο με πατριαρχικό σιγίλλιο του 1777, το μετόχι αυτό είχε αφιερωθεί στους Σιναΐτες από το Νικούσιο, μαζί με το ναό του Αγίου Ματθαίου.²⁶ Γνωρίζουμε όμως ότι ο Νικούσιος εγκατέλειψε την Κρήτη μαζί με τον Φαζίλ Αχμέτ Πασά το Μάιο του 1670, άρα πριν από το μπεράτι που αναφέραμε. Από την άλλη, πατριαρχικά έγγραφα του 1672 αναφέρουν μαζί τον Άγιο Ματθαίο και τους Αγίους Αποστόλους, σημειώνοντας ότι δίνοντας ετησίως πενήντα οκάδες λάδι στο Πατριαρχείο είχαν μετατραπεί σε σταυροπηγιακές μονές, αυτόνομες δηλαδή από τη μητρόπολη της Κρήτης· εξάλλου, οι Άγιοι Απόστολοι περιγράφονται ως σιναϊτικό μετόχι σε ελληνικό δωρητήριο έγγραφο του 1696.²⁷ Θα πρέπει λοιπόν να υποθέσουμε ότι τα δύο μετόχια της ανατολικής Κρήτης (Σπηλιώτισσα και Άγιοι Απόστολοι) αποκτήθηκαν από τους Σιναΐτες κάποια μη προσδιορίσιμη στιγμή γύρω στο τέλος του 17^{ου} αιώνα, και οπωσδήποτε μετά την οθωμανική απογραφή.²⁸

Η Αγία Τριάδα Χανίων, από την άλλη, ήταν σιναϊτικό μετόχι ήδη πριν από την οθωμανική κατάκτηση· αναφέρεται ως τέτοιο σε βενετική απογραφή του 1637, ενώ είναι το μοναδικό από τα μετόχια που καταγράφεται ρητά ως «βακούφι του Όρους Σινά» (*vakf-i Tûr-i Sinâ*) στο απογραφικό κατάστιχο του 1670.²⁹ Η απουσία της από τα

25 Έγγρ. 2α/5.

26 Τωμαδάκης 1974: 311. Το μετόχι δεν αναφέρεται σε μια περιγραφή του Ρίζου των αρχών του 19^{ου} αιώνα: Πρακτικήδης 1983: 53.

27 Τωμαδάκης 1960: 13 σημ. 1 και 159-61· Δρακάκης – Μαρμαρέλη [2009]: 66.

28 Σύμφωνα με το σιναϊτικό κώδικα 2197, τα μετόχια της μονής στην Κρήτη ήταν εις Χάνδακα ο άγιος Ματθαίος. *Εις Ριζόκαστρον εις άγιοι Απόστολοι η κυρία Σπηλιώτισσα. Εις Κυδωνίαν η αγία Τριάς και ο άγιος Γεώργιος της Χαρουδίας* (Άμαντος 1953: 99). Από την καταγραφή αυτή, Άγιοι Απόστολοι και Σπηλιώτισσα φαίνεται να ταυτίζονται, ωστόσο πρόκειται σαφώς για ξεχωριστά μοναστήρια. Πρβλ. και Παντελάκης 1938: 183· Τωμαδάκης 1960: 161-63. Έγγραφα που αφορούν αφιερώσεις στο σιναϊτικό μετόχι της Σαντορίνης βρίσκονται στο αρχείο του Αγίου Ματθαίου· φαίνεται ότι το μετόχι της Σαντορίνης εξαρτιόταν από το τελευταίο: Δρακάκης – Μαρμαρέλη [2009]: 66-67.

29 ΤΤ 822 σελ. 80· Νικολακάκης 2008. Αναφέρονται οι μοναχοί: ηγούμενος Μακάριος, κατά κόσμον Μανόλης Ραμογιάννης γιος Κωνσταντίνου· Ιωακείμ, κατά

έγγραφο του αρχείου του Αγίου Ματθαίου μπορεί ίσως να αποδοθεί σε μια σχετική αυτονομία της, ως άμεσα υπαγόμενης στο κεντρικό μοναστήρι του Σινά, με δικά της μετόχια. Εκτός από τα έγγραφα του 1843 που αναφέραμε παραπάνω, το μόνο σχετικό έγγραφο στο αρχείο του Αγίου Ματθαίου είναι μια επιστολή της 21^{ης} Μουχαρέμ 1196 [6 Ιανουαρίου 1782], η οποία αφορά το «τσιφλίκι (*çiftlik*) στο κάστρο των Χανίων που ανήκει στα βακούφια του Όρους Σινά».³⁰ Την επιστολή, προς τον Μεχμέτ Εμίν Αγά, αγά της αριστερής πτέρυγας (*ağa-yı yesari*) των Χανίων, υπογράφει ο Σουλεϊμάν (;), κεχαγιάς των σουλτανικών γενιτσάρων, ο οποίος δηλώνει ότι ο διορισμένος γιασακτσής (*yasakçi*, αστυνόμος) των σουλτανικών γενιτσάρων καταπιέζει τους μοναχούς, διορίζοντας ως υπεύθυνο για τις υποθέσεις των μοναχών όποιον μοναχό θέλει εκείνος, χωρίς να λαμβάνει υπόψη του την επιθυμία της μοναστικής κοινότητας· ο αποστολέας ζητά την αντικατάσταση του γιασακτσή.

III. Επιδιορθώσεις του ναού, αφιερώσεις και αγοραπωλησίες περιουσιών

Ειδικότερα όσον αφορά τον Άγιο Ματθαίο, διάφορα έγγραφα σχετίζονται με την εκκλησία και τα προσκτίσματά της. Μια σειρά αιτήσεων (*αρζουχάλ*) αφορούν επιδιορθώσεις του ναού. Σύμφωνα με τον ισλαμικό Ιερό Νόμο (*σεριάτ*), χριστιανικοί (και εβραϊκοί) ναοί μπορούσαν να επισκευασθούν ή να ανακατασκευασθούν, με την προϋπόθεση όμως ότι δεν θα προστίθονταν καινούρια κτίσματα και δεν θα επεκτείνονταν τα παλιά. Τέτοιες επισκευές ή αποκαταστάσεις γίνονταν μετά από αίτηση των μοναχών ή κληρικών, στην οποία συνήθως τονίζονταν στοιχεία όπως η απόσταση από μουσουλμανικά λατρευτικά ιδρύματα, το τεκμήριο της αρχαιότητας ή η νομιμότητα της κτήσης και της λειτουργίας του ναού.³¹ Ήδη με την

κόσμον Μανόλης Γαβρ[ιάς:] γιος του Γλαβά· Μακάριος, κατά κόσμον Μανόλης Κουμής γιος Γιώργη. Πρβ. και Χαιρέτη 1972: 574· Ανδριανάκης [2009].

30 Έγγρ. 8α/24.

31 Βλ. Αλεξανδρόπουλος 1994· Alexander 1999· Gradeva 1994, 2006, 2008· Κολο-

αφιέρωση του ναού στους Σιναΐτες, οι μοναχοί ξεκίνησαν τις διαδικασίες για την επισκευή του. Δύο έγγραφα που δεν σώζονται στο αρχείο του Μετοχίου χρονολογούνται το 1671 και το 1673 και καταγράφουν την έγκριση επισκευών: σε τοίχο στο κέντρο της εκκλησίας, ο οποίος είχε υποστεί ρωγμές και είχε καταρρεύσει σε ύψος δύο πήχεων, στο πρώτο έγγραφο, και στο επίχρισμα της στέγης, το οποίο είχε υποστεί ρωγμές, στο δεύτερο.³² Σε έγγραφο πάλι του 1695, καταγράφονται ως ετοιμόρροποι ο τοίχος προς τον κήπο (15 x 8 πήχεις) και προς την εξωτερική θύρα (4 x 1 πήχη), καθώς και η στέγη της εκκλησίας προς τον κήπο και οι τέσσερις λίθινοι κίονες (προφανώς το εξωτερικό επιστέγασμα).³³ Το αρχείο του Μετοχίου περιέχει πέντε ακόμα έγγραφα σχετικά με επισκευές του ναού. Δύο από αυτά χρονολογούνται στις 27 Τζεμαζιουλέβελ και 1 Σαμπάν 1148 [15 Οκτωβρίου και 17 Δεκεμβρίου 1735 αντίστοιχα].³⁴ Το πρώτο είναι αίτηση (*αρζουχάλ*) των «χριστιανών του Χάνδακα», με την οποία ζητούν άδεια για την επιδιόρθωση στέγης (14 x 6 πήχεων) και κίωνων στη νότια πλευρά του ναού, την ανακατασκευή της στέγης (15 x 6 πήχεων) και των κίωνων του σχολείου (*ta'lim-i incil izün ... mekteb*), το οποίο λειτουργούσε παλαιότεν για την εκμάθηση του Ευαγγελίου στα παιδιά των χριστιανών, καθώς και την επισκευή του προστεγάσματος (*sundurma*), 16 x 7 πήχεων, της εξωτερικής πύλης στη βόρεια πλευρά του ναού. Στο ίδιο έγγραφο καταγράφεται η αυτοψία που έγινε από τον φρούραρχο Ισμαήλ Αγά, τον αρχι-

βός 1997.

32 Σταυρινίδης 1975-1985, τ. Α', 228-29 (αρ. 329) και τ. Β', 159-60 (αρ. 722)· το δεύτερο έγγραφο έχει δημοσιευθεί και στο Βαρούχα – Χαιρέτη – Σαρηγιάννης 2008: 133 (αρ. 173).

33 Σταυρινίδης 1975-1985, τ. Γ', 120-21 (αρ. 1340). Κατά τον Βολανάκη [2009]: 41, το κλίτος της Αγίας Μεγαλομάρτυρος Παρασκευής, νότια του ναϊδρίου του Αγίου Ματθαίου, προστέθηκε μεταξύ των ετών 1669 και 1697 (πρβ. Μπομπουδάκης [2009]: 52). Ωστόσο δεν έχει βρεθεί έγγραφο που να επιτρέπει τόσο ριζική κατασκευή· θα μπορούσε να υποθέσει κανείς, βέβαια, ότι οι μοναχοί την υπέκρυψαν κάτω από το πρόσχημα των επισκευών που αναφέρονται. Το ίδιο ισχύει για τον νάρθηκα, δυτικά των δύο κλιτών, ο οποίος σύμφωνα με την κτητορική επιγραφή προστέθηκε το 1697 (Βολανάκης [2009]: 44· πρβ. Μπομπουδάκης [2009]: 52).

34 Έγγρ. 9/20 και 8/21 αντίστοιχα.

τέκτονα, τον τσοχαντάρη (υπάλληλο) του δικαστηρίου και άλλους χριστιανούς και μουσουλμάνους· στην αυτοψία προσδιορίζεται ότι το σχολείο βρισκόταν στη δυτική πλευρά της αυλής. Καταγράφεται επίσης η παροχή της άδειας (*ιλάμ*) για τις ζητούμενες επισκευές. Το δεύτερο έγγραφο είναι πραγματογνωμοσύνη (*αρζ*) του εντεταλμένου αξιωματούχου, σύμφωνα με την οποία οι ζητούμενες επισκευές δεν επεκτείνουν τα υφιστάμενα κτίσματα. Μισό αιώνα αργότερα, ο ναός χρειαζόταν πάλι επισκευές, όπως φαίνεται από αίτηση της 27 Σαμπάν 1200 [25 Ιουνίου 1791],³⁵ με την οποία ο Μωϋσής, πληρεξούσιος του μουτεβελή του μοναστηριού, ζητά την επιδιόρθωση του τοίχου ανάμεσα στην πύλη του ναού και το δρόμο, καθώς και του τοίχου των κελιών στον κήπο, των στεγών δύο κελιών, δέκα παραθύρων, της εξωτερικής και της ενδιάμεσης πύλης, με την αιτιολογία ότι μπορεί να γκρεμιστούν και να τραυματιστεί κάποιος διαβάτης. Μετά από αυτοψία του φρούραρχου Χουσεϊν Αγά, στην οποία λαμβάνεται επίσης υπόψη σχετικός φετβάς στα χέρια των μοναχών, παρέχεται η άδεια για τις επισκευές. Στις 21 Τζεμαζιουλέβελ 1220 [17 Αυγούστου 1805], πάλι, ο οικονόμος του Αγίου Ματθαίου Μελχισεδέκ υποβάλλει ξανά αίτηση για επιδιορθώσεις σε κουζίνες και δωμάτια του μοναστηριού, προσθήκες αποχωρητηρίων, στάβλου και αχυρώνα, καθώς και διάφορες μεταβολές στη χρήση δωματίων και κτισμάτων της μονής· η άδεια δίνεται από τον διοικητή Κρήτης, ο οποίος μάλιστα αναφέρει και σχετικό μπουγιουρντί του προκατόχου του Οσμάν Πασά.³⁶ Μία αχρονολόγητη αίτηση³⁷ αφορά επίσης μη προσδιοριζόμενες επιδιορθώσεις στο μοναστήρι. Τέλος, ένα έγγραφο της 17 Τζεμαζιουλάχιρ 1149 [23 Οκτωβρίου 1736], υπογεγραμμένο από το φρούραρχο του Χάνδακα Ισμαήλ Αγά,³⁸ γνωστοποιεί ότι παρέχεται

35 Έγγρ. 10α/25.

36 Έγγρ. 27. Για τον Μελχισεδέκ πρβ. Τωμαδάκης 1974: 358-59 (έγγραφο του 1818 για την αποκατάστασή του στη θέση του οικονόμου, παρά κάποια παλαιότερα παρατράγωδα κινήματά του).

37 Έγγρ. 11α/33.

38 Ο Ισμαήλ Αγάς, γιος του φρούραρχου του Χάνδακα Αχμέτ και εγγονός του επίσης φρούραρχου Γιουσούφ Αγά (πέθ. 1688), ανέλαβε το αξίωμα του πατέρα του μετά το θάνατο του τελευταίου το 1729. Το 1761, εξαιτίας παραπόνων για

στον μοναχό του Αγίου Ματθαίου Γεράσιμο, προφανώς ως αντιπρόσωπο της μοναστικής κοινότητας, μισή μασουρά νερό, σε αντάλλαγμα για οικόπεδο 28 x 12 πήχεων από το περιβόλι του μοναστηριού, το οποίο συνόρευε με την οικία του.³⁹

Μια άλλη κατηγορία εγγράφων αφορά διάφορες αγοραπωλησίες και αφιερώσεις, οι οποίες εδραίωσαν ή επέκτειναν τα σιναϊτικά μετόχια στην Κρήτη. Έτσι, *χοτζέτι* της 4 Σαμπάν 1118 [9 Ιανουαρίου 1707] αφορά την πώληση ενός μεγάλου σπιτιού, με οκτώ ανώγεια και έξι ισόγεια δωμάτια, μεγάλη αίθουσα υποδοχής, αυλή και τρία πηγάδια, στη συνοικία του τζαμιού του Ιμπραήμ Χαν στο Χάνδακα (λατινική εκκλησία του Αγίου Πέτρου στη σημ. λεωφόρο Σοφοκλή Βενιζέλου) από τον Ομέρ Τσελεμπή γιο Αλή Αγά στον εβραίο Βαφαήλ (πιθανότατα λάθος του γραμματικού αντί για: Ραφαήλ) γιο Ισαήλ για 300 ασλάνια γρόσια.⁴⁰ Ένα ιδιωτικό συμφωνητικό (*τεμεσούκι*) της 10^{ης} Ρετζέπ 1195 [2 Ιουλίου 1781] καταγράφει την αφιέρωση μεριδίου σπιτιού, δύο ανώγειων και ενός ισόγειου δωματίου με αυλή, στη συνοικία Ντιζντάρ Αγά του Χάνδακα κοντά στο Κιουτσούκ Χαμάμ, από την Μαρία Γατσοπούλα (Χατζοπούλα;) κόρη Χατζή Κωνσταντίνου, στο μουτεβελή του Αγίου Ματθαίου μοναχό Μωυσή. Η αφιέρωση θα ισχύει μετά το θάνατο της δωρήτριας. Αξίζει να σημειωθεί ότι μεταξύ των μαρτύρων της διαδικασίας υπογράφουν τέσσερις μουσουλμάνοι γενίτσαροι.⁴¹ Δέκα χρόνια αργότερα, σύμφωνα με ένα πολύ κακογραμμένο και ανορθόγραφο ιδιωτικό αφιερωτήριο (*τεμεσούκι*) της 3 Σεβάλ 1205 [5 Ιουνίου 1791],⁴² η Ερικό (;)

αυθαιρεσίες του, παύθηκε και εξορίστηκε στο κάστρο της Γραμβούσας, αθώθηκε όμως και αποκαταστάθηκε σχεδόν αμέσως. Βλ. Σταυρινίδης 1975-1985, τ. Δ', 177 (αρ. 2168)· τ. Ε', 162-64 (αρ. 2730), 188-89 (αρ. 2759^α, 2760), 191 (αρ. 2764).

39 Έγγρ. 2/22.

40 Έγγρ. 7/14. Ο πωλητής πρέπει να ήταν σημαίνον πρόσωπο στο Χάνδακα, καθώς ως μάρτυρες παρίστανται και υπογράφουν πρόσωπα όπως ο φρούραρχος Αχμέτ Αγάς γιος Γιουσούφ Αγά (για τον οποίο βλ. σημ. 38). Το έγγραφο εκδόθηκε από τον καδή Σουρουριζαντέ Μουσταφά και στο νώτο φέρει σημείωση στα ελληνικά και τα εβραϊκά (βλ. και σημ. 2).

41 Έγγρ. 4/23.

42 Έγγρ. 5α/26.

κόρη Μιχελή αφιερώνει στον άγιο Ματθαίο —με πληρεξούσιο τον μοναχό Μωυσή, μουτεβελή της μονής— σπίτι ενός ισογείου και ενός ανωγείου δωματίου, με αυλή, πηγάδι, δεξαμενή και αποχωρητήριο, στη συνοικία Τουρνατζή Ιμπραήμ Αγά. Εδώ, μεταξύ των μαρτύρων υπογράφει ο επίσκοπος Ρίζου Αρκάδιος. Λίγο αργότερα, ένα *χοτζέτι* χρονολογημένο την 1^η Ζιλκαντέ 1206 [21 Ιουνίου 1792]⁴³ και επικυρωμένο από τον ναϊπη Χάνδακα Σεγίτ Ιμπραήμ Γκιουλζάρ, αναφέρει ότι ο Γιάννης γιος Νικολού και η σύζυγός του Ειρήνη κόρη Γιώργη, κάτοικοι της συνοικίας Κεχαγιά Μπέη (Αγία Αικατερίνη), αφιερώνουν ενώπιον του Νεκτάριου, μοναχού του μοναστηριού του Αγίου Τάφου Ιεροσολύμων —με πληρεξούσιο τον Καλαϊτζή Κωνσταντίνο— και του Μωυσή, μουτεβελή της μονής του Σινά —με πληρεξούσιο τον Ντοκμετζή Μιχελίό— από σπίτι στην ίδια συνοικία (δύο ισόγειων, δύο ανώγειων δωματίων, με πηγάδι, δεξαμενή, αποχωρητήρια, αυλή) τα 3/4 στους Σιναΐτες και το 1/4 στον Πανάγιο Τάφο, με τον όρο να κατοικούν εκεί μέχρι το θάνατό τους.⁴⁴ Μεταξύ των μαρτύρων παρίσταται ο Νικόλαος, από την επισκοπή Μυλοποτάμου, κάτι που όπως θα δούμε στη συνέχεια έχει να κάνει με τον διακανονισμό της μακροχρόνιας διαμάχης μεταξύ της Μητρόπολης Κρήτης και των Σιναϊτών.

Οι αφιερώσεις όμως δεν περιορίζονται στην πόλη του Χάνδακα. Σε ιδιωτικό έγγραφο (βεσικά) της 17 Μουχαρέμ 1229 [9 Ιανουαρίου 1814], σημειώνεται ότι ο μοναχός παπα-Άνθιμος Καραβέλας, κάτοικος Νεφς Καστέλι Ιεράπετρας, είχε αφιερώσει 1/4 κήπου στους σιναΐτες μοναχούς. Μετά το θάνατό του, οι κληρονόμοι του παπα-Νικόλας Καλύβας, Αδάμης Καλύβας και Αντώνης Βρυώνης αποδέχθηκαν την αφιέρωση και την επιβεβαίωσαν ενώπιον του οικονόμου Μελχισεδέκ, μουτεβελή του σιναϊτικού μετοχίου.⁴⁵ Στην ίδια περιοχή, στο

43 Έγγρ. 6/15.

44 Δεν είναι σίγουρο αν αυτός ο Μωυσής ταυτίζεται με τον οικονόμο του Αγίου Ματθαίου που αποβίωσε το 1818 (Τωμαδάκης 1974: 358-59). Ένας Μωυσής οικονόμος αφιερώνει το 1773 μια εικόνα στο ναό του Αγίου Ματθαίου (Μπορμπουδάκης [2009]: 62).

45 Έγγρ. 4α/28. Σε σημείωση στο νότο αναγράφεται η ημερομηνία «αωιζ' [1817] μαρτίου».

χωριό Χανδρά της Σητείας, η Καλή κόρη παπα-Αντώνη Σουρμπή (;), με πληρεξούσιο το σύζυγό της παπα-Στιγιαβλάκη (;) αφιερώνει, παρουσία του ναΐπη του Χάνδακα Αλή Φαϊκ, διάφορα ακίνητα στο μοναστήρι του Σινά μέσω του διαχειριστή του (*μουτεβελή*), οικόνομου Ιλάδιου (Ιλαρίων;) γιου Μιχελή, σύμφωνα με *χοτζέτι* της 15 Ρεμπιουλάχιρ 1259 [15 Μαρτίου 1843],⁴⁶ ενώ και στο χωριό Πεύκο της Σητείας πάλι, λίγο αργότερα, η Εργινούσα κόρη Τζώρτζη αφιερώνει πολυάριθμα ακίνητα παρουσία του διαχειριστή του Σινά Ιωσήφ γιου Κωνσταντίνου, σύμφωνα με *χοτζέτι* από τα τέλη Σεβάλ 1265 [9-17 Σεπτεμβρίου 1849].⁴⁷

Τέλος, δύο σχετικά όψιμα *χοτζέτια* αφορούν αγορές σπιτιών και άλλων ακινήτων στη Φορτέτσα του Χάνδακα (Ιναντιγέ)⁴⁸ από τον Σεγίτ Εμπού Μπεκίρ Ρατίπ Εφέντη, *ναζίρη* (επόπτη) του συμβουλίου του Χάνδακα. Στο πρώτο, του τέλους Σαφέρ 1255 [6-14 Μαΐου 1839] ο πωλητής είναι ο Χανιεβιζαντέ Αχμέτ Ζιχνί Μπέης γιος Χασάν Αγά και η αγοραπωλησία μεγάλης αξίας: πρόκειται για μεγάλο κονάκι, κήπο, σπίτι, αμπέλι, χωράφια, με αντίτιμο 8.000 γρόσια· ως μάρτυρες υπογράφουν διάφοροι μεγαλόσχημοι, μεταξύ των οποίων ο φρούραρχος Χάνδακα. Το δεύτερο, αντίθετα, της 10^{ης} Σαφέρ 1256 [13 Απριλίου 1840]⁴⁹ ο Δημήτρης Τυροκόμος γιος Γιώργη πουλά σπίτι στο ίδιο χωριό για 165 γρόσια. Δεν είναι σαφής η σχέση των εγγράφων με τη μονή, μπορούμε όμως να υποθέσουμε με ασφάλεια ότι τα ακίνητα που αναφέρονται κατέληξαν κάποια στιγμή στα χέρια κάποιου σιναϊτικού μετοχίου στο νησί. Πάντως, τα μετόχια των Σιναϊτών στην Κρήτη φαίνεται να ακολούθησαν μια μάλλον συντηρητική οικονομική στρατηγική, καθώς από το αρχείο δεν προκύπτει έντονη δραστηρι-

46 Έγγρ. 9/18. Από τα ακίνητα θα δίνονται ετησίως πέντε οκάδες λάδι ως μη προκαταβαλλόμενο ενοίκιο (*icare-i müecccele ile*) στους «φτωχούς της μονής του Σινά»· η κυριότητα θα παραμείνει στην αφιερώτρια και τους απογόνους της και θα περάσει εξ ολοκλήρου στο μοναστήρι μετά την εξάλειψη της γραμμής των απογόνων της. Πρόκειται για το λεγόμενο «προσωπικό βακούφι» (βλ. π.χ. Λαΐου 2002: 84-85).

47 Έγγρ. 7α/19. Η αφιέρωση γίνεται με τον ίδιο ακριβώς τρόπο όπως και η προηγούμενη.

48 Για τη Φορτέτσα (Ιναντιγέ, Candia Nova) βλ. Kolonos 2008.

49 Έγγρ. 6α/16 και 3α/17 αντίστοιχα.

ότητα, σε σύγκριση με άλλα μοναστηριακά αρχεία όπου αφθονούν έγγραφα σχετικά με αγοραπωλησίες, δάνεια κλπ.⁵⁰ Πάντως, πρέπει να έχουμε υπόψη μας ότι δεν σώζονται στο αρχείο του Μετοχίου όλα τα έγγραφα τα σχετικά με τα κτήματα της μονής.⁵¹

IV. Φοροαπαλλαγές και προνόμια των σιναϊτικών μετοχίων

Περνώντας τώρα σε γενικότερα ζητήματα, το μετόχι ιδρύθηκε βάσει των προνομίων του περίφημου *αχτναμέ*, της προνομιακής συνθήκης την οποία υποτίθεται ότι παραχώρησε ο προφήτης Μωάμεθ στη μονή του Σινά.⁵² Τα τρία αντίγραφα του εγγράφου αυτού φαίνεται να θεωρούνταν το σπουδαιότερο τμήμα του αρχείου, όπως φαίνεται από το γεγονός ότι και τα τρία είναι ραμμένα σε πανί για λόγους συντήρησης.⁵³ Σε διάφορα έγγραφα του αρχείου, οι μοναχοί επικαλούνται τον *αχτναμέ* προκειμένου να υποστηρίξουν τις θέσεις τους, για παράδειγμα σχετικά με διάφορες φοροαπαλλαγές τους ή με την ανεξαρτησία τους από τον μητροπολίτη Κρήτης.⁵⁴ Οι *αχτναμέδες* του αρχείου, ή μάλλον τα αντίγραφα αυτά, φαίνεται να αντιγράφη-

50 Βλ. π.χ. Κοτζαγεώργης 2002· Λαΐου 2002: 145-68.

51 Για παράδειγμα, το έγγραφο του 1749 για σπίτι στο Χάνδακα, το οποίο αφιερώνει στο σιναϊτικό μοναστήρι η Ελενίτσα Βενεροπούλα κόρη Γιάννη, έχει καταγραφεί στα ιεροδικαστικά κατάστιχα του Χάνδακα, δεν σώζεται όμως στο αρχείο του Μετοχίου: Σταυρινίδης 1975-1985, τ. Δ', 347 (αρ. 2433). Άλλο σχετικό έγγραφο που δεν σώζεται στο αρχείο του μετοχίου, αφορά πώληση ακινήτων στη Σπηλαιώτισσα το 1691: Σταυρινίδης 1975-1985, τ. Β', 397-98 (αρ. 1066).

52 Για το κείμενο του *αχτναμέ* βλ. Παπαμιχαλόπουλος 1932: 203-6· Άμαντος 1936. Πρβλ. και Άμαντος 1953: 26 και σημ. 2 (όπου και βιβλιογραφία)· Veselá-Rřenosiłoná 1969. Όπως φαίνεται, το κείμενο είναι μεταγενέστερο του Μωάμεθ (Άμαντος 1953: 27). Για την ανανέωση των προνομίων από την οθωμανική εξουσία βλ. Παπαμιχαλόπουλος 1932: 281 κ.ε.· Άμαντος 1953: 46 κ.ε.

53 Έγγρ. 13α/36, 9β/35, 14α/34. Τα δύο τελευταία αντίγραφα είναι αχρονολόγητα· μία ανανέωση των προνομίων του *αχτναμέ* από τον σουλτάνο έχει καταγραφεί στα ιεροδικαστικά κατάστιχα του Χάνδακα και φαίνεται να χρονολογείται το 1695: Σταυρινίδης 1975-1985, τ. Γ', 131-32 (αρ. 1345).

54 Π.χ. έγγρ. 10β/6.

καν στην Κωνσταντινούπολη· το ένα ωστόσο (το μόνο στα αραβικά, ενώ τα υπόλοιπα είναι τουρκικές μεταφράσεις) φέρει επικύρωση του Σεγίτ Σουλεϊμάν, ναΐπη Χάνδακα.⁵⁵ Αντίγραφο *αχτναμέ*, άλλωστε, είναι και το παλαιότερο έγγραφο του αρχείου, εκδεδομένο ήδη πολύ πριν από την κατάκτηση της Κρήτης από τους Οθωμανούς, στις αρχές Σαμπάν 981 [26 Νοεμβρίου–5 Δεκεμβρίου 1573]· πιθανότατα ανήκε στη Μονή του Σινά, και στάλθηκε στην Κρήτη με τους μοναχούς που ίδρυσαν το Μετόχι. Φέρει ωστόσο μεταγενέστερη προφανώς επικύρωση του ναΐπη Χάνδακα. Παρόμοια πρέπει να είναι και η προέλευση ενός αντιγράφου φερμανίου, με χρονολογία 11 Σαφέρ 1027 [7 Φεβρουαρίου 1618, νέο ημερολόγιο], το οποίο αφορά τις φοροαπαλλαγές των μετοχίων του όρους Σινά.⁵⁶ Το φερμάνι, που απευθύνεται στους καδήδες της Ρούμιλης, της Ανατολής, του Καϊρου, της Δαμασκού, της Βαγδάτης και των υπόλοιπων καζάδων της αυτοκρατορίας, καθώς και σε μια σειρά άλλων αξιωματούχων, αναφέρει συγκεκριμένα ότι εκδόθηκε μετά από αίτηση του μητροπολίτη του Σινά, Γαβριήλ. Κατά το φερμάνι αυτό, σύμφωνα και με τον *αχτναμέ* και παρόμοια έγγραφα των τεσσάρων πρώτων χαλίφηδων, έχει καταγραφεί στα κατάστιχα του μουκατά των επισκόπων (*riskopos mukata'asi defterleri*) ότι οι σιναΐτες μοναχοί, όταν περιηγούνται τις πόλεις και τα χωριά της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, προκειμένου να συγκεντρώσουν εισφορές που προορίζονται για τη διατροφή και ένδυση των ίδιων και των φτωχών ταξιδιωτών που φιλοξενούνται στα μοναστήρια τους,⁵⁷ απαλλάσσονται από την καταβολή κεφαλικού φόρου, ισπέντζε, τελωνειακών δασμών και των άλλων φόρων. Επιπλέον, οι περιουσίες των θανόντων μοναχών περιέρχονται στο μοναστήρι. Επίσης, δεν παρεμβαίνει κανείς, ούτε ζητάει

55 Έγγρ. 14α/34.

56 Έγγρ. 8β/1. Παραπλήσιο έγγραφο αναφέρεται στον κατάλογο πατριαρχικών γραμμάτων του Σινά: *σουρέτ φερμάνι δια τους Σιναΐτας οπού πηγαίνουσιν εις τα ταξίδια να μην ενοχλούνται υπό των κατά τόπον εξουσιαστών* (Άμαντος 1953: 95).

57 Οι εκφράσεις αυτές παραπέμπουν στον ορισμό των χριστιανικών βακουφιών όπως διαμορφώθηκε μετά την «κρίση της δήμευσης» του 1568 (βλ. παραπάνω, σημ. 16).

ταπού, για τα βακουφικά κτήματα των Σιναϊτών, στη Ρούμιλη, την Ανατολή, την Αίγυπτο (συνοικία Τζεβανίγε, Τζουανία), την Αλεξάνδρεια, τη Ροσέτα (Ρασίντ), και άλλες περιοχές. Τέλος, εκτός από τους αρχιεπίσκοπους (*riskoros re'isleri*) που εκλέγουν οι ίδιοι, δεν παρεμβαίνει άλλος μητροπολίτης ή πατριάρχης στις υποθέσεις τους. Το φερμάνι επιβεβαιώνει τα παραπάνω προνόμια. Παρόμοια γενικού περιεχομένου φερμάνια χρονολογούνται και μετά την οθωμανική κατάκτηση της Κρήτης. Αντίγραφο φερμανιού της 25 Ρετζέπ 1143 [3 Φεβρουαρίου 1731] επικυρώνει τις φοροαπαλλαγές των μετοχίων της Μονής Σινά στην ανατολική Μεσόγειο.⁵⁸ Πιο αναλυτικά, αναφέρει ότι οι μοναχοί του Σινά υπέβαλαν αίτηση, σύμφωνα με την οποία οι εισπράκτορες του κεφαλικού φόρου (*cizyedar*) τους καταπιέζουν ζητώντας τους να πληρώσουν φόρο όταν επισκέπτονται άλλα οθωμανικά εδάφη. Στο περιθώριο όμως των φορολογικών καταστάσεων (*harac muhasebesinde defterleri*) του αυτοκρατορικού ταμείου όμως, έχει σημειωθεί ότι οι δώδεκα σιναΐτες μοναχοί της Αλεξάνδρειας, της Ροσέτας και των άλλων λιμανιών απαλλάσσονται από τον κεφαλικό φόρο. Οι μοναχοί προσκόμισαν άλλωστε και παλαιότερο φερμάνι (του προηγούμενου σουλτάνου), με το ίδιο περιεχόμενο. Παρομοίου περιεχομένου είναι ένα φερμάνι της 19 Ζιλκαντέ 1208 [18 Ιουνίου 1794],⁵⁹ που ορίζει να μην παρεμβαίνουν οι φοροσυλλέκτες, οι άλλοι αξιωματούχοι και οι υπόλοιποι μητροπολίτες και πατριάρχες στους σιναΐτες μοναχούς που κατοικούν στην οθωμανική επικράτεια, καθώς και ένα αντίγραφο φερμανιού της 29 Ρεμπιουλάχιρ 1222 [6 Ιουλίου 1807].⁶⁰

Οι φοροαπαλλαγές των τεσσάρων μετοχίων της Κρήτης (Άγιος Ματθαίος, Σπηλιώτισσα [Κοίμηση της Θεοτόκου] στον Άγιο Βασίλειο Πεδιάδας, Άγιοι Απόστολοι στο Ρίζο, Αγία Τριάδα στις Μουρ-

58 Έγγρ. 3β/7.

59 Έγγρ. 5β/9. Παρόμοιο φερμάνι (το οποίο, χρονολογημένο μια ημέρα μετά, αναφέρει και συγκεκριμένο προηγούμενο φερμάνι της 16 Ζιλκαντέ 1207 [25 Ιουνίου 1793]) σώζεται και στη μονή του Όρους Σινά: Schwarz 1970: 170 (αρ. 190).

60 Έγγρ. 11β/11. Το πρωτότυπο σώζεται στη μονή του Όρους Σινά και έχει εκδοθεί: Schwarz 1970: 89-96 και 177 (αρ. 211).

νίες Χανίων) επιβεβαιώνονται σε μια σειρά εγγράφων του 1843: μία απόφαση του νομαρχιακού συμβουλίου του Χάνδακα, χρονολογημένη στις 24 Τζεμαζιουλέβελ 1259 [22 Ιουνίου 1843], η οποία σώζεται σε δύο αντίγραφα⁶¹ και μια αναφορά του καδή (*μουρασελέ*), με χρονολογία 5 Ρεμπιουλέβελ [5 Απριλίου] του ίδιου έτους.⁶² Το τελευταίο αυτό έγγραφο, εκδεδομένο κατόπιν αναφοράς του αρχιεπίσκοπου Σινά και επικυρωμένο από τον Σεγίτ Ισμαήλ Φεχίμ, ναϊπη στη συνοικία Μαχμούτ Πασά της Κωνσταντινούπολης, επιβεβαιώνει ότι τα μετόχια του Σινά στη Δαμασκό, την Κύπρο και τον καζά Μοναστηρίου απαλλάσσονται από τη δεκάτη και τους άλλους φόρους· με τον ίδιο τρόπο λοιπόν τα τέσσερα σιναϊτικά μετόχια της Κρήτης, σύμφωνα με τον αχτναμέ και με ιερά μπεράτια, είναι απαλλαγμένα από τη δεκάτη και τους άλλους φόρους, παρόλο που στα κατάστιχα παρουσιάζονται ως σουλτανικά χάσια (*hass-i hümayun*). Η απόφαση του νομαρχιακού συμβουλίου επαναλαμβάνει το ίδιο σκεπτικό, καταλήγει όμως ότι δεν πρέπει να εισπράττονται από τα σιναϊτικά μετόχια άλλοι φόροι εκτός της δεκάτης. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει ένα αχρονολόγητο αντίγραφο καταστίχου του ντεφτερντάρη Κρήτης,⁶³ το οποίο καταγράφει τους *μουκατάδες* (κατ' αποκοπήν εισοδήματα) της ανατολικής Κρήτης και τους μισθωτές τους.⁶⁴ Η σχέση του εγγράφου αυτού με το σιναϊτικό μετόχι, ωστόσο, παραμένει αβέβαιη.

V. Οι προστριβές των Σιναϊτών με τη Μητρόπολη Κρήτης

Άλλη μια ομάδα εγγράφων, τέλος, αφορά τις γνωστές διαμάχες μεταξύ του μετοχίου των Σιναϊτών και των μητροπολιτών Κρήτης. Οι διαμάχες αυτές είχαν ξεκινήσει ήδη με την ίδρυση του μετο-

61 Έγγρ. 12β/30 και 31.

62 Έγγρ. 7β/29.

63 Έγγρ. 12α/32.

64 Για το σύστημα των *μουκατάδων*, την ενοικίαση δηλαδή φορολογικών προσόδων κατ' αποκοπήν, βλ. İnalçık – Quataert 2008: 61-64, 72 κ.ε. Για τους *μουκατάδες* της Κρήτης πρβ. Adıyeke 2008.

χίου, καθώς ο Νικούσιος αφιέρωσε το ναό του Αγίου Ματθαίου (το μοναδικό ορθόδοξο χριστιανικό ναό που απέμεινε στο Χάνδακα) στους Σιναΐτες και όχι στη μητρόπολη Κρήτης· επί χρόνια η διαμάχη απέτρεπε την ίδρυση μητροπολιτικού ναού στο Χάνδακα, μέχρι την ανακήρυξη ως τέτοιου του Αγίου Μηνά από το μητροπολίτη Γεράσιμο το 1735,⁶⁵ ενώ φαίνεται επίσης ότι (ενδεχομένως λόγω ενεργειών των Σιναϊτών) οι μητροπολίτες Κρήτης είχαν δυσκολίες στο να συγκεντρώσουν τα οφειλόμενα σε αυτούς δοσίματα.⁶⁶ Ωστόσο, και μετά την ημερομηνία αυτή η αντιπαλότητα εξακολούθησε, παρά μια προσπάθεια συμβιβασμού το 1737, όταν Μητρόπολη και Μετόχι υπέγραψαν ένα συμφωνητικό γράμμα, σύμφωνα με το οποίο θα μοιράζονταν εξίσου τα εκκλησιαστικά εισοδήματα του Χάνδακα, εκτός από όσες αφιερώσεις γίνονταν σε κάθε πλευρά από το ποίμνιο.⁶⁷ Φαίνεται μάλιστα ότι στα πλαίσια αυτού του διακανονι-

65 Βλ. π.χ. Greene 2005: 275-88· Σταυρινίδης 1971: 186 και 192-93· Δετοράκης 1988: 441, 443· Σταυρινίδης 1975-1985, τ. Β', σελ. 424-25 και τ. Γ', σελ. 402-3· Τωμαδάκης 1960: 20 και 1974: 77 κ.ε.· Gradeva 2008: 195· Bayraktar, E. 2005: 44-57 (με χρήση και οθωμανικών εγγράφων από το ιεροδικείο Χάνδακα). Ας σημειωθεί ότι οι διαμάχες σχετικά με το ναό του Αγίου Μηνά δεν είχαν πάψει μέχρι τα μέσα του 18^{ου} αιώνα: βλ. Σταυρινίδης 1975-1985, τ. Δ', 270-72 (αρ. 2324, φερμάνι του 1742 υπέρ της μητρόπολης) και Ε', 79-80 (αρ. 2612, φερμάνι του 1755 υπέρ της μητρόπολης). Σύμφωνα με τα δύο αυτά φερμάνια, οι Σιναΐτες ισχυρίζονταν με διάφορες αναφορές ότι ο Άγιος Μηνάς είχε υπάρξει μουσουλμανικός ευκτήριος οίκος και άρα δεν μπορούσε να μετατραπεί σε χριστιανική εκκλησία.

66 Βλ. π.χ. Σταυρινίδης 1975-1985, τ. Β', σελ. 61-63· Majer 1984, φ. 70a/2.

67 Το *συμφωνητικό γράμμα*, με ημερομηνία 1 Ιουλίου 1737, σώζεται στο αρχείο του μετοχίου και αναφέρει καταλεπτώς τα εισοδήματα των δύο εκκλησιών και τις λεπτομέρειες της διανομής τους (ελλ. έγγρ. 8· πρβ. και Δρακάκης – Μαρμαρέλη [2009]: 67· Φανουράκης 1952· Τωμαδάκης 1960: 21). Για τις διαμάχες των Σιναϊτών με τη μητρόπολη Κρήτης βλ. παραπάνω, σημείωση 65 και: Τωμαδάκης 1974: 308-18, όπου δημοσιεύονται δύο πατριαρχικά σιγίλλια (πρβ. και Άμαντος 1953: 67, 92· πρόκειται για τα ελλ. έγγρ. 4 και 5 του αρχείου του Μετοχίου, πρβ. Δρακάκης – Μαρμαρέλη [2009]: 64). Το πρώτο, του 1769, αναφέρει ότι οι Σιναΐτες και ο μητροπολίτης Κρήτης Γεράσιμος [Λετίτζης, 1725-56] υπέγραψαν *συμφωνητικόν γράμμα* σχετικά με τη διανομή των εκκλησιαστικών και ενοριακών εισοδημάτων των δύο εκκλησιών (Αγίου Ματθαίου και Αγίου Μηνά). Η συμφωνία ανανεώθηκε και εγκρίνεται με το σιγίλλιο. Το δεύτερο, του 1777, απαγορεύει στους ιεράρχες της Κρήτης να παρεμβαίνουν στα μετό-

σμού, εκπρόσωποι της μίας πλευράς παρίσταντο σε αφιερώσεις προς την άλλη, προκειμένου προφανώς να επιβεβαιώσουν τη συναίνεσή τους.⁶⁸ Από τα οθωμανικά έγγραφα του αρχείου, το πρώτο σχετικά με τη διαμάχη είναι ένα αντίγραφο φερμανιού, που χρονολογείται στα μέσα Τζεμαζιουλέβελ 1133 [10-19 Μαρτίου 1721].⁶⁹ το αντίγραφο επικυρώθηκε από τον Σεγίτ Αμπντουλμουμίν, ναϊπη (αναπληρωτή καδή) της συνοικίας Μπαλάτ στην Κωνσταντινούπολη, κοντά στο Φανάρι.⁷⁰ Απευθύνεται στον καδή του Χάνδακα και άλλων δύο πόλεων που δεν κατονομάζονται, πιθανότατα των Χανίων και του Ρεθύμνου, και αναφέρει ότι ο πατριάρχης Ιερεμίας [Γ', 1716-26 και 1732-33] υπέβαλε αίτηση στην Υψηλή Πύλη, σύμφωνα με την οποία ο Άγιος Ματθαίος αγοράστηκε από τον Παναγιώτη Νικουσίο και αφιερώθηκε στους φτωχούς μοναχούς του Σινά· οι μοναχοί του Σινά συμφώνησαν να καταβάλλουν στον πατριάρχη, έναντι του φόρου *μυρί*,⁷¹ πενήντα οκάδες λάδι, ενώ ορίστηκε επίσης ο μητροπολίτης

για των Σιναϊτών και καθορίζει πιο συγκεκριμένα τα δοσίματα που οφείλουν οι τελευταίοι στο Πατριαρχείο (πενήντα οκάδες λάδι ετησίως)· αναφέρει τις διαμάχες με τους μητροπολίτες Αθανάσιο και Γεράσιμο (πρβλ. και στο ίδιο, 77-99) και το συμφωνητικό γράμμα. Επειδή οι διαμάχες φαίνεται όμως να συνεχίστηκαν, με ενέργειες του μεγάλου δραγουμάνου Κωνσταντίνου Μουρούζη (απόγονου του Νικουσίου) ο πατριάρχης ανανέωσε τα προνόμια των Σιναϊτών και τις προαναφερθείσες συμφωνίες. Για το δόσιμο των πενήντα οκάδων από τον Άγιο Ματθαίο και το μετόχι των Αγίων Αποστόλων προς το πατριαρχείο, βλ. και συνοδικό γράμμα του 1672: Τωμαδάκης 1960: 12-13 και 1974: 329. Πρβ. και Σταυρινίδης 1975-1985, τ. Γ', 92-94 (αρ. 1299).

- 68 Για παράδειγμα, σε έγγραφο του 1749 σχετικά με αφιέρωση σπιτιού στο σιναϊτικό μετόχι, παρίστανται ως μάρτυρες άνθρωποι της μητρόπολης Κρήτης (ο επίσκοπος Ρίζου Γαβριήλ και ο υπηρέτης του μητροπολίτη Κωνσταντίνος γιος Γιαννάκης), ενώ σε λίγο μεταγενέστερη (1753) αφιέρωση ακινήτων στο μητροπολιτικό ναό του αγίου Μηνά παρίσταται ο ηγούμενος των Σιναϊτών Νεόφυτος: Σταυρινίδης 1975-1985, τ. Δ', 347 (αρ. 2433) και τ. Ε', 32 (αρ. 2536) αντίστοιχα. Όπως άλλωστε αναφέρθηκε και παραπάνω, στο έγγρ. 6/15, που χρονολογείται το 1792 και αφορά αφιέρωση προς τον Πανάγιο Τάφο και τη μονή του όρους Σινά, παρίσταται ο Νικόλαος, από την επισκοπή Μυλοποτάμου, ενώ στο έγγρ. 5α/26 του 1791 παρίσταται ο επίσκοπος Ρίζου Αρκάδιος.
- 69 Έγγρ. 10β/6. Παρόμοιου περιεχομένου σιγίλλιο του ίδιου πατριάρχη έχει δημοσιευθεί από τον Γεδεών 1885-1890: 625 (πρβ. Τωμαδάκης 1974: 515).
- 70 Η επικύρωση πρέπει να σχετίζεται με το σιναϊτικό μετόχι του Αγίου Ιωάννη στο Μπαλάτ (Μπαλατά): Αμαντος 1953: 62.
- 71 Για το φόρο αυτό βλ. Κονόρτας 1998: 174 κ.ε.

Κρήτης να μην παρεμβαίνει στις υποθέσεις τους, και αντιστρόφως. Ο μητροπολίτης όμως άρχισε να παρεμβαίνει στις τελετές και τις υποθέσεις των Σιναϊτών. Αξιοσημείωτο είναι ότι εδώ παρεμβαίνει υπέρ των Σιναϊτών ο πατριάρχης, που κανονικά θα περίμενε κανείς να υποστηρίξει τη μητρόπολη Κρήτης. Δέκα χρόνια αργότερα, άλλο ένα φερμάνι (μέσα Ρετζέπ 1144 [9-18 Ιανουαρίου 1732] αφορά πάλι παρεμβάσεις του μητροπολίτη στις υποθέσεις του μετοχίου των Σιναϊτών:⁷² αναφέρει το προηγούμενο και την αίτηση του πατριάρχη Ιερεμία και επαναλαμβάνει τις ίδιες διατάξεις. Ας σημειωθεί εδώ ότι στο αρχείο του Μετοχίου σώζεται και ελληνική μετάφραση φερμανιού (*ίσον του προεκδοθέντος φερμανίου*), σύμφωνα με την οποία, παρά τα δύο προαναφερθέντα φερμάνια, ο *προ οκτώ χρόνων γεγινώς* μητροπολίτης Κρήτης Ζαχαρίας [Μαριδάκης] εξακολουθούσε να *ενοχλή και ζημιώνη* τους Σιναΐτες. Σύμφωνα με την αναφορά στο Ζαχαρία, το φερμάνι πρέπει να συντάχθηκε το 1777.⁷³ Ακόμη, στο αρχείο της ίδιας της μονής του Όρους Σινά σώζεται φερμάνι των μέσων Τζεμαζιουλάχιρ 1196 [24 Απριλίου–3 Μαΐου 1782], το οποίο αναφέρει και ανανεώνει τα δύο προηγούμενα φερμάνια (του 1721 και του 1732).⁷⁴

Τέλος, δύο σουλτανικά φερμάνια αφορούν ένα ζήτημα που φαίνεται να προέκυψε γύρω στις αρχές του 19^{ου} αιώνα σχετικά με τον ενταφιασμό των μοναχών του Αγίου Ματθαίου. Σύμφωνα με το πρώτο, των μέσων Μουχαρέμ 1222 [21-30 Μαρτίου 1807],⁷⁵ οι μοναχοί του Αγίου Ματθαίου έθαβαν τους νεκρούς τους από παλιά στη μονή, ενώ αντίστοιχα η μητρόπολη (αναφέρεται ως «ρωμέικο μοναστήρι», *Rum manastiri*) έθαβε τους νεκρούς της έξω από το κάστρο.⁷⁶ Τώρα

72 Έγγρ. 4β/8.

73 Ελλ. έγγραφα, αρ. 10 (πρβλ. Δρακάκης – Μαρμαρέλη [2009]: 65). Τον ίδιο χρόνο, οι επίσκοποι της Κρήτης συνέταξαν αναφορά προς το Πατριαρχείο παραπονούμενοι για την πολιτεία του μητροπολίτη (Αλεξάκης 1939). Ο Ζαχαρίας έγινε μητροπολίτης Κρήτης το 1769 και παραιτήθηκε το 1786. Βλ. Τωμαδάκης 1940: 125.

74 Schwarz 1970: 163 (αρ. 168). Τα δύο αυτά φερμάνια του μετοχίου του Αγίου Ματθαίου φαίνεται να ελλείπουν από το αρχείο του όρους Σινά.

75 Έγγρ. 6β/10.

76 Ήδη το 1671 είχε παραχωρηθεί χώρος δύο στρεμμάτων για χριστιανικό νεκρο-

ωστόσο η μητρόπολη, με τη δικαιολογία ότι είχε μικρότερα εισοδήματα, παρακρατεί χρήματα από τα μισά εκκλησιαστικά έσοδα που ανήκαν στους Σιναΐτες από το έτος 1215 [1800/1] και εξής, ενώ τους ζητά και άλλα χρήματα για όσους μοναχούς θάβονται στον Άγιο Ματθαίο, απειλώντας ότι στο εξής θα θάβει τους δικούς της νεκρούς στο μητροπολιτικό ναό (τον Άγιο Μηνά· αναφέρεται εδώ ως μοναστήρι) και στο νοσοκομείο που έχτισε στο κάστρο (τα γνωστά Σπιτάλια, πολύ κοντά στον Άγιο Ματθαίο).⁷⁷ Πάνω από μια δεκαετία αργότερα, ένα δεύτερο φερμάνι που χρονολογείται στα μέσα Σαφέρ 1235 [29 Νοεμβρίου–8 Δεκεμβρίου 1819]⁷⁸ επαναλαμβάνει το προηγούμενο και διατάσσει την εφαρμογή του, καθώς η μητρόπολη φαίνεται να μην υπάκουσε στη σουλτανική εντολή να θάβονται οι ιερείς έξω από το κάστρο. Υπάρχει εδώ μια ασάφεια, καθώς έχουμε την πληροφορία ότι στις αρχές του 19^{ου} αιώνα οι αρχιερείς και πρωτογέροντες του Χάνδακα θάβονταν στην αυλή του Αγίου Ματθαίου.⁷⁹ Εξάλλου, σύμφωνα με φερμάνι της 3 Μουχαρέμ 1190 [23 Φεβρουαρίου 1776], το οποίο σώζεται στη μονή του Όρους Σινά, ο αρχιεπίσκοπος Σινά Κύριλλος ζήτησε να επανέλθουν τα τέλη που πληρώνονταν στον καδή του Χάνδακα για την ταφή των μοναχών στα προηγούμενα επίπεδα, δηλαδή ένα χρυσό νόμισμα για την ταφή στο εσωτερικό της εκκλησίας και τρεις παράδες για ταφή έξω από αυτή.⁸⁰

ταφείο έξω από την Κιζίλ Τάπια: Σταυρινίδης 1975-1985, τ. Α', σελ. 343-44 (αρ. 430); Καραντζίκου – Φωτεινού 2003: 11 (αρ. 13).

77 «Το πρώτον ιδρυθέν εν Μ. Κάστρω Νοσοκομείον, κείμενον εν τη οδῷ Ταξιάρχου Μαρκοπούλου»: Σταυρινίδης 1971: 198.

78 Έγγρ. 12.

79 Σύμφωνα με αναφορά των αρχών του 19^{ου} αιώνα, στην αυλή του Αγίου Ματθαίου ενταφιάζονταν οι αρχιερείς και πρωτογέροντες του Χάνδακα (Πρακτικίδης 1983: 40): πράγματι, κατά την περίφημη σφαγή των κρητικών αρχιερέων το 1821, τα πτώματα του μητροπολίτη και των άλλων αρχιερέων τάφηκαν στα Σπιτάλια και τον Άγιο Ματθαίο (Σταυρινίδης 1971: 198). Για τις ταφές στο εσωτερικό του ναού του Αγίου Ματθαίου βλ. και Βολανάκης [2009]: 41-42.

80 Τα τέλη αυτά, τα οποία εισπράττονταν ως *resm-i giivâre* (κανονικά, φόρος επί των άγουρων φρούτων και λαχανικών), είχαν ανέβει αυθαίρετα σε 10-15 γρόσια και 13 παράδες αντίστοιχα: βλ. Schwarz 1970: 158-59 (αρ. 155).

Συμπερασματικά, μπορούμε να πούμε πως είναι προφανής η σημασία του οθωμανικού αρχείου για την ιστορική και αρχαιολογική έρευνα. Από αρχαιολογική άποψη, οι *μουλκναμέδες* και οι αιτήσεις για κτηριακές επιδιορθώσεις προσφέρουν πολλά στοιχεία για το ιστορικό του ναού του Αγίου Ματθαίου. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον εδώ παρουσιάζει το έγγραφο του 1735, στο οποίο αναφέρεται σχολείο που λειτουργούσε στον Άγιο Ματθαίο «για την εκμάθηση του Ευαγγελίου στα παιδιά των χριστιανών». Από την άποψη της εκκλησιαστικής ιστορίας, ξεχωριστή σημασία έχουν τα έγγραφα τα σχετικά με τις γνωστές διαμάχες των Σιναϊτών με τους μητροπολίτες της Κρήτης, ενώ τα ονόματα των μοναχών των κρητικών μετοχίων του Σινά αποτελούν μια καλή αρχή για τη μελέτη της προσωπογραφίας του κρητικού μοναχισμού. Εμπλουτίζονται οι γνώσεις μας για τη γεωγραφία και την οικονομική και κοινωνική σημασία των διαφόρων μετοχίων του Σινά στο νησί. Από την άποψη δε της οικονομικής ιστορίας, η μελέτη των οικονομικών στρατηγικών των μετοχίων, σε συνδυασμό με τη μελέτη άλλων μοναστηριακών αρχείων της Κρήτης, θα μπορούσε να αποδώσει καρπούς. Τέλος, το οθωμανικό αρχείο μάς παρέχει πλούσια πληροφόρηση για τη σχέση των μετοχίων και της μονής του Σινά γενικότερα τόσο με την κεντρική διοίκηση, όσο και με τις τοπικές αρχές του οθωμανικού κράτους· μια πρώτη και πολύ γενική παρατήρηση θα ήταν ότι η κεντρική διοίκηση έτεινε να υποστηρίζει τα μοναστήρια στις διαμάχες τους με τις τοπικές αρχές, προφανώς λόγω της σημασίας των μοναστηριών για τη νομιμοποίηση της κρατικής εξουσίας αλλά και για την οικονομική και κοινωνική οργάνωση του χώρου.⁸¹

81 Πρβλ. Alexander 1982 και 2003, Αλεξανδρόπουλος 1994· Κοτζαγεώργης 2002· Kolovos 2005.

Μαρίνος Σαρηγιάννης
Ινστιτούτο Μεσογειακών Σπουδών/Ι.Τ.Ε.
Τ.Θ. 119, 741 00 Ρέθυμνο
marinos_sar@yahoo.com
sarigiannis@phl.uoc.gr

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

- Αλεξάκης Ι. Σ., 1939. «Αναφορά επισκόπων Κρήτης του έτους 1777 προς τον Οικουμενικόν Πατριάρχη», *Επετηρίς Εταιρείας Κρητικών Σπουδών* 2: 263-268.
- Αλεξανδρόπουλος Ι. Χ., 1994. «Τα οθωμανικά τουρκικά έγγραφα της Ιεράς Μονής Δουσίκου: η Μονή ως τα μέσα του 16^{ου} αιώνα», *Τρικαλινά* 14: 101-120.
- Άμαντος Κ., 1936. «Οι προνομιακοί ορισμοί του Μουσουλμανισμού υπέρ των Χριστιανών», *Ελληνικά* 9: 105-107.
- _____. 1953. *Σύντομος ιστορία της Ιεράς Μονής του Σινά*. Θεσσαλονίκη: Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών.
- Ανδριανάκης Μ., [2009]. «Το Σιναϊτικό Μετόχι της Αγίας Τριάδας στα Περιβόλια Χανίων Κρήτης». Στο: Συλλογικό χ.χ. [2009], 113-123.
- Βαρούχα Μ. – Χαιρέτη Φ. – Σαρηγιάννης Μ., 2008. *Ιεροδικείο Ηρακλείου, Πέμπτος Κώδικας (1673-1675 και 1688-1689)*, Ε. Α. Ζαχαριάδου (επιμ.). Ηράκλειο: Βικελαία Δημοτική Βιβλιοθήκη.
- Βολανάκης Ι. Η., [2009]. «Το Σιναϊτικό Μετόχι του Αγίου Ματθαίου στο Ηράκλειο της Κρήτης». Στο: Συλλογικό χ.χ. [2009], 35-49.
- Γεδεών Μ., 1885-1890. *Πατριαρχικοί Πίνακες. Ειδήσεις ιστορικά βιογραφικά και περί των πατριαρχών Κωνσταντινουπόλεως... Κωνσταντινούπολη*.
- Δετοράκης Θ., 1988. «Η εκκλησία της Κρήτης κατά την Τουρκοκρατία (1645-1898)». Στο: Ν. Μ. Παναγιωτάκης (επιμ.), *Κρήτη: Ιστορία και πολιτισμός*, τ. Β', 439-457. Ηράκλειο: Σύνδεσμος Τοπικών Ενώσεων Δήμων και Κοινοτήτων Κρήτης.

- Δρακάκης Μ. Γ. – Μαρμαρέλη Α., [2009]. “Το Ελληνικό Αρχείο του Σιναϊτικού Μετοχίου του Αγίου Ματθαίου στο Ηράκλειο Κρήτης (1564-1975)”. Στο: Συλλογικό χ.χ. [2009], 63-70.
- Καλομοιράκης Δ. Ε., [2009]. “Η Παναγία Σπηλαιώτισσα. Σιναϊτικό Μετόχι στον Άγιο Βασίλειο Πεδιάδος”. Στο: Συλλογικό χ.χ. [2009], 99-112.
- Καραντζίκου Ε. – Φωτεινού Π., 2003. *Ιεροδικείο Ηρακλείου, Τρίτος Κώδικας (1669-1673 και 1750-1767)*, Ε. Α. Ζαχαριάδου (επιμ.). Ηράκλειο: Βικελαία Δημοτική Βιβλιοθήκη.
- Κολοβός Η., 1997. «Νέα στοιχεία για την ιστορία του Καθολικού της Μονής Ξηροποτάμου», *Κληρονομιά* 29/Α'-Β': 121-53.
- _____ και Σαρηγιάννης Μ., 2008. “Οθωμανικές πηγές για τον Κρητικό Πόλεμο: μια επισκόπηση”. Στο: Στέφανος Κακλαμάνης (επιμ.), *Ο Κρητικός Πόλεμος. Από την ιστορία στη λογοτεχνία*. Ηράκλειο: Εταιρία Κρητικών Ιστορικών Μελετών, 183-214.
- Κομνηνός-Υψηλάντης Α., 1972. *Εκκλησιαστικών και πολιτικών των εις δώδεκα... τα μετά την Άλωσιν (1453-1789)*, Γερμανός Αφθονίδης – Αθ. Παπαδόπουλος-Κεραμεύς. Αθήνα: Καραβίας (αναστατική έκδοση πρώτη έκδοση Κωνσταντινούπολη 1870).
- Κονόρτας Π., 1998. *Οθωμανικές θεωρήσεις για το Οικουμενικό Πατριαρχείο. 17^{ος}-αρχές 20^{ου} αιώνα*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Κοτσαγεώργης Φ. Π., 2002. *Η αθωνική Μονή Αγίου Παύλου κατά την οθωμανική περίοδο*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press.
- Λαΐου Σ. Ν., 2002. *Η Σάμος κατά την οθωμανική περίοδο. Πτυχές του κοινωνικού και οικονομικού βίου, 16^{ος}-18^{ος} αι.* Θεσσαλονίκη: University Studio Press.
- Μπορμπουδάκης Μ., [2009]. “Το Σιναϊτικό Μετόχι του Αγίου Ματθαίου, εργασίες αποκαταστάσεώς του και εικόνες.” Στο: Συλλογικό χ.χ. [2009], 51-62.
- Νικολακάκης Ν., 2008. “Τα ορθόδοξα μοναστήρια των Χανίων πριν, κατά τη διάρκεια και στο τέλος του Κρητικού Πολέμου (1645-1669): από τις βενετικές στις οθωμανικές καταστιχώσεις”. Αδημοσίευτη διπλωματική εργασία, Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών στην Τουρκολογία, Πανεπιστήμιο Κρήτης – Ινστιτούτο Μεσογειακών Σπουδών, Ρέθυμνο.
- Παπαμιχαλόπουλος Κ. Ν., 1932. *Η Μονή του Όρους Σινά*, επιμ. Γ. Παπαμιχαήλ. Αθήναι/Κάιρον: Φοίνιξ.

- Παντελάκης Ε. Γ., 1938. «Το Σινά και η Κρήτη», *Επετηρίς Εταιρείας Κρητικών Σπουδών* 1: 165-185.
- Πρακτικίδης Ζ., 1983. *Χωρογραφία της Κρήτης, συνταχθείσα το 1818...*, επιμ. Ν. Σταυρινίδης. Ηράκλειο: Έκδοση του Τεχνικού Επιμελητηρίου Ελλάδος – Τμήματος Ανατολικής Κρήτης.
- Σακελλίων Ι., 1889. «Παναγιωτάκη του Μαμωνά, του χρηματίσαντος μεγάλου ερμηνέως, πρώτου Χριστιανού, της των Οθωμανών βασιλείας διάλεξις μετά τινος Βανλή Εφένδη Μουσουλμάνου, διδασκάλου των Τούρκων», *Δελτίον Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας της Ελλάδος* 3: 235-273.
- Σταυρινίδης Ν. Σ., 1971. «Τουρκοκρατία». Στο: Σπανάκης, Σ. κ.ά. (επιμ.), *Το Ηράκλειον και ο νομός του*. Ηράκλειο: Έκδοσις Νομαρχίας Ηρακλείου, 174-213.
- _____. 1975-1985. *Μεταφράσεις τουρκικών ιστορικών εγγράφων αφορώντων εις την ιστορίαν της Κρήτης*, τ. Α': 1657-1672, τ. Β': 1672-1694, τ. Γ': 1694-1715, τ. Δ': 1715-1752, τ. Ε': 1752-1765. Ηράκλειον: Βικελαία Δημοτική Βιβλιοθήκη.
- Συλλογικό, χ.χ. [2009]. *Σιναϊτικά μετόχια σε Κρήτη και Κύπρο*. Αθήνα: Ίδρυμα Όρους Σινά.
- Τωμαδάκης Ν. Β., 1940. «Έλεγχος των εν Κρήτη αρχιερατευσάντων επί Τουρκοκρατίας (1645-1898)», *Επετηρίς Εταιρείας Κρητικών Σπουδών* 3: 114-155.
- _____. 1960. «Σύντομον διάγραμμα της ιστορίας της Εκκλησίας Κρήτης επί Τουρκοκρατίας», *Δελτίον της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας της Ελλάδος* 14: 3-32 και 156-163.
- _____. 1974. *Ιστορία της Εκκλησίας Κρήτης επί Τουρκοκρατίας (1645-1898)*, τ. Α': *Αι πηγαί*. Αθήναι: Μυρτίδης.
- Φανουράκης Ευ., 1952. «Ανέκδοτα εκκλησιαστικά έγγραφα των χρόνων της Τουρκοκρατίας αποκείμενα εν τω Μουσείω Ηρακλείου», *Κρητικά Χρονικά* 6: 325-327.
- Φραγκούλη Α., 1981. *Η Σιναία Σχολή της Αγ. Αικατερίνης στον Χάνδακα*. Αθήνα: Βιβλιοπωλείο των Βιβλιόφιλων.
- Χαιρέτη Μ., 1972. «Αι ορθόδοξαι μοναί των Χανίων κατά την απογραφή του έτους 1637», *Επετηρίς Εταιρείας Βυζαντινών Σπουδών* 39-40: 563-578.

- Adıyеke A. N., 2008. "Farming Out of *Mukataas* as *Malikâne* in Crete in the Eighteenth Century: The Rethymno Case". Στο: Anastasopoulos (επιμ.) 2008, 233-242.
- Alexander J. C., 1982. "The Monasteries of the Meteora during the First Two Centuries of Ottoman Rule", *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik* 32/2: 95-103.
- _____. 1997. "The Lord Giveth and the Lord Taketh Away: Athos and the Confiscation Affair of 1568-1569", *Αθωνικά Σύμμεκτα 4: Mount Athos in the 14th-16th Centuries*. Αθήνα: Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, 149-200.
- _____. 1999. "Gilding the Lily? Thessaly, "Hellas", "Vlachia" and the earthquake of 1544". Στο: E. Zachariadou (επιμ.), *Natural Disasters in the Ottoman Empire. Halcyon Days in Crete: A Symposium held in Rethymno, 10-12 January 1997*. Rethymno: Crete University Press, 223-240.
- _____. 2003. "The Turkish Documents of the Orthodox Christian Monasteries as Sources for the Study of the Ottoman Period in Greece". Στο: *Balkanlar ve İtalya'da şehir ve manastır arşivlerindeki türkçe belgeler semineri (16-17 Kasım 2000)*. Ankara, 1-7.
- _____. 2005/6. "Conquest and Assimilation: Urban and Rural Real Estate in the Town of Tripolitsa, 1698-1716", *Archivum Ottomanicum* 23 [Mélanges en l'honneur d'Elizabeth A. Zachariadou]: 29-46.
- Anastasopoulos A. (επιμ.), 2008. *The Eastern Mediterranean Under Ottoman Rule: Crete, 1645-1840. Halcyon Days in Crete VI: A Symposium Held in Rethymno, 13-15 January 2006*. Rethymno: Crete University Press.
- Bayraktar E., 2005. "The Implementation of Ottoman Religious Policies in Crete, 1645-1735: Men of Faith as Actors in the Kadi Court". Δημοσίευτη μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία, Πανεπιστήμιο Bilkent, Κωνσταντινούπολη.
- Fotić A., 1994. "The Official Explanations for the Confiscation and Sale of Monasteries (Churches) and their Estates at the Time of Selim II", *Turcica* 26: 3-54.

- Gerola G., 1905-32. *Monumenti Veneti nell'isola di Creta*, 4 τ. Venezia: Istituto veneto di scienze, lettere ed arti.
- Gradeva R., 1994. "Ottoman policy towards Christian church buildings", *Études balkaniques* 4: 14-36.
- _____. 2006. "On zimmis and church buildings: Four cases from Rumeli". Στο: E. Kermeli – O. Özel (επιμ.), *The Ottoman Empire: Myths, Realities and 'Black Holes'. Contributions in Honour of Colin Imber*. İstanbul: Isis Press, 203-237.
- _____. 2008. "Orthodox Christians and the Ottoman Authority in Late-Seventeenth-Century Crete". Στο: Anastasopoulos (επιμ.) 2008, 177-201.
- Greene M., 2005. *Κρήτη: Ένας κοινός κόσμος. Χριστιανοί και Μουσουλμάνοι στη Μεσόγειο των Πρώιμων Νεότερων Χρόνων*, μτφρ. Ε. Γκαρά – Θ. Γκέκου. Αθήνα: Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου.
- Gülsoy E., 2004. *Girit'in fethi ve osmanlı idaresinin kurulması (1645-1670)*. İstanbul: TATAV.
- Hering G., 1994. „Panagiotis Nikousios als Dragoman der kaiserlichen Gesandtschaft in Konstantinopel“, *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik* 44 [Ανδριάς: Herbert Hunger zum 80. Geburtstag]: 143-178.
- İnalçık H. – Quataert D. (επιμ.), 2008. *Οικονομική και κοινωνική ιστορία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας*, τ. Α': 1300-1600, μτφρ. Μ. Σαρηγιάννης. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Ivanova S., 2008. "Ottoman Documents about Crete Preserved in the Oriental Department of the Sts Cyril and Methodius National Library in Sofia". Στο: Anastasopoulos (επιμ.) 2008, 277-316.
- Janos D., 2005/6. "Panaiotis Nicousios and Alexander Mavrocordatos: the Rise of the Phanariots and the Office of Grand Dragoman in the Ottoman Administration in the Second Half of the Seventeenth Century", *Archivum Ottomanicum* 23: 177-196.
- Kamil M., 1970. *Catalogue of all manuscripts in the Monastery of St. Catharine on Mount Sinai*. Wiesbaden: Harrassowitz.
- Kolovos E., 2005. "Negotiating for State Protection: Çiftlik-Holding by the Athonite Monasteries (Xeropotamou Monastery, Fifteenth-Sixteenth C.)". Στο: C. Imber, K. Kiyotaki και R. Murphey (επιμ.), *Fron-*

- tiers of Ottoman Studies: State, Province, and the West*, τ. 2. London/ New York: I. B. Tauris, 197-209.
- _____. 2008. "A Town for the Besiegers: Social Life and Marriage in Ottoman Candia Outside Candia (1650-1669)". Στο: Anastasopoulos (επιμ.) 2008, 103-175.
- Lassithiotakis M., 2006. *Le metochion de Sainte-Catherine et la vie culturelle en Crète aux XVIe-XVIIe siècles : de l'histoire à la légende. Conférence faite le 6 novembre 2003 à l'Université de Genève*. Genève : Association suisse des amis de la Fondation de Sainte-Catherine (Cahiers de l'Association suisse, numéro 4).
- Majer H. G., 1984. *Das osmanische "Registerbuch der Beschwerden" (Şikâyet Defteri) vom Jahre 1675*, τ. I. Wien: Verlag der österreichischen Akademie der Wissenschaften.
- Schwarz K., 1970. *Osmanische Sultansurkunden des Sinai-Klosters in türkischer Sprache*. Freiburg im Breisgau: Klaus Schwarz Verlag.
- Veselá-Přenosilová Z., 1969. « A propos de la protection exercée par le gouvernement ottoman sur le monastère de Ste Cathérine au Sinai », *Archiv Orientální* 37: 326-338.
- Zervos S., 1992. « A la recherche des origines du phanariotisme: Panayote Nikoussios, le premier grand drogman grec de la Sublime-Porte », *Επετηρίς Κέντρου Επιστημονικών Ερευνών* 19: 307-325.

Contribution to the history of the Sinai *Metochion* of St Matthew in Candia

M. SARIGIANNIS

Summary

THE MONASTERY of St. Catherine's on Mt Sinai, having already long roots in Crete, played a very important role in the religious and social life of the island after the Ottoman conquest. When Candia was conquered, Köprülü Fazıl Ahmed Paşa's interpreter Panayiotis Nikoussios bought the Church of St Matthew and dedicated it to the Sinaite monks. The Sinaite *metochion* dominated Church life in the town for over sixty years, as it was in a constant conflict with the bishops of the island over ecclesiastical power. The paper presents a survey of the Ottoman archive of this *metochion*, which contains 36 documents dating from 1573 up to 1849, complemented by documents preserved in the Candia court records and in the Monastery of Sinai. Their content varies; they include copies of the original Sinaite *ahdname*, allegedly written by the Prophet Muhammad, title deeds for the church of St Matthew, title deeds and dedication documents for Sinaite properties in Crete, documents on tax-exemptions and other arrangements for this and the other three *metochia* of the monastery situated in Crete, documents on disputes between the *metochion* and the bishops of Crete, etc. The archive sheds light upon various issues of the ecclesiastical history of Crete during the Ottoman period.